POSTHISTORISKE SMÅSKRIFTER 6

E. Menne Larsen

Sønderjysk Posthistorie II

Censuren af den sønderjyske krigsfangepost 1914-18

VURDERINGER.

Posthistorisk Forlag
Hobro 1979

Vurdering af sønderjysk krigsfangepost 1914-18.

Da det benyttede materiale næppe er repræsentativt i alle henseender fx m.h.t. hyppigheden af forekomsten af de enkelte stempler, og da der må formodes at befinde sig en del materiale i familieeje og samlinger, der ikke har været tilgængelige, og da udbuddet af materiale selv fra de mere almindelige lejre er sparsomt, er en egentlig prisansættelse af materialet ikke forsøgt.

Den følgende vurdering må derfor kun opfattes som et UDKAST baseret på det af forf. kendte materiale under hensyntagen til det kendte fangetal i de enkelte lejre.

Generelt må materiale fra sønderjyske krigsfanger uden for Frankrig og Storbritanien karakteriseres som vanskeligt, og for nogle lejres vedkommende som sjældent.

Selv fra de større lejre er udbuddet af materiale som nævnt sparsomt. Generelt set er der tale om sælgers marked.

Den flg. forsøgsvise vurdering er set ud fra et specialsamlersynspunkt. De almindelige franske og britiske censurstempler forekommer i rimelig mængde på tysk krigsfangepost. Det giver sig selv, at kun en lille procentdel af dette materiale er af sønderjysk oprindelse. Censursamleren vil derfor i en del tilfælde kunne finde breve af tysk oprindelse med de fleste af de omtalte stempler billigere end her anslået.

Den kendte hyppighedsgrad m.m. er angivet med bogstaver.

A er laveste grad (anslås til omk. 20-25). Værdien stiger med omk. 20-25 kr for hvert følgende bogstav i alfabetet. H angiver en vurdering omk. 150-200 kr. I omk. 200-250 kr. J. omk. 300 kr. K omk. 400 kr og L 500 kr og derover.
- angiver, at en vurdering p.t. ikke er mulig.

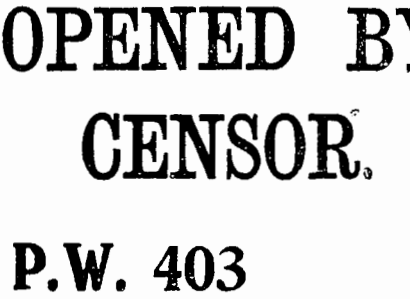
Sønderjysk feltpostbrev m. tysk censur	A
Aurillac.	
brev og kort m.stp type 1	D
brev og alm.postkort m.type 2	A - B
krigsfangekort m.type 2	B
Brev og kort fra andre franske lejre	B - D
Feltham.	
Krigsfangekort (A)	-
korrespondancekort (B.1 og B.2) m.banderole..	A - B
do. m. censurstempler d, e el. g	A - B
kuvert (C) med banderole	A
" " censurstempel d,e el. g	A
" " censurstp og censorstp.	A - B
forsendelser med spor af censur	-
Forsendelser fra krigsfangekmp. i Frankrig	D - E
Rusland.	
Pavlovo Posadski og Jurjef Polski	H (?)
andre russ. lejre	H (?)
Belgien, Holland, Serbien, USA	J (?)
Sidi Bishr og Admednagar	J (?)
Chile internering	-
Japan	K (?)

POSTHISTORISKE SMÅSKRIFTER 6

E. Menne Larsen

Sønderjysk Posthistorie II

Censuren af den sønderjyske krigsfangepost 1914-18

Posthistorisk Forlag
Hobro 1979

POSTHISTORISKE SMÅSKRIFTER 6

E. Menne Larsen

Sønderjysk Posthistorie II

Censuren af den sønderjyske krigsfangepost 1914-18

Posthistorisk Forlag
Hobro 1979

INDHOLDSFORTEGNELSE:

Indledning 3
Sønderjyske feltpostbreve 4
Krigsfangepost. Alm. bestemmelser 7
Sønderjysk krigsfangepost 9
Aurillac lejren. Frankrig 9
Censur m.m. 13
Feltham lejren. England. 15
Censur m.m. 17
Jurjef-Polski lejren. Rusland 25
Censur m.m. 27
Andre lejre 28
Den danske krigsfangeindsats 30
Litteraturliste 33
Noter 34

Ill. fig. a, side xa er hentet fra Ida Verrier: Paul Verrier og Norden. Munksgaards forlag. Kbh. 1946. og bringes med forlagets tilladelse.

Rettelse: s.3, sp.2 fn:
16 ol 1919 læs: 16 12 1918
Omslagsill: breve fra Camp Leigh

(C) E. Menne Larsen. DK 9500 Hobro. Denmark.

ISBN 87 - 87783 - 06 - 1

Indledning

Ved den første verdenskrigs udbrud blev de militærpligtige dansksindede sønderjyder mobiliseret for at kæmpe i den tyske hær. I løbet af de fire krigsår blev ca. 30.000 sønderjyder indkaldt. Af disse vendte ca. 6.000 ikke tilbage. Mange blev sårede og invaliderede. Andre faldt i fangenskab eller benyttede en orlov til at gå over den tysk-danske grænse, når de havde fået nok af deres kejsers krig.

Nordslesvig hørte under IX. armékorps i Altona. Straks efter mobiliseringen blev det indkaldte mandskab sendt til Belgien og deltog på yderste højre fløj i den strabadserende march mod Paris i krigens første måneder.

Da krigen trak i langdrag begyndte myndighederne at stikke de nyindkaldte ind i regimenter, der var uden tilknytning til landsdelen. Man kan derfor træffe sønderjyder i selskab med kammerater fra alle egne af Tyskland. (1)

Størstedelen af sønderjyderne gjorde tjeneste på vest- eller østfronten, men man finder sønderjyder på så at sige alle frontafsnit, det være sig i Balkans bjerge, ved Tyrkiets stræder, Iraqs ørken, Palæstinas dale eller under Østafrikas sol.

Da slesvigerne har lange traditioner som et søfarende folk, blev mange sønderjyder indrulleret i flåden (2).

Omkring et par tusinde af de sønderjyske krigsdeltagere blev taget til fange under krigen.

På de følgende sider skal det forsøges at tegne et billede af disse soldaters muligheder for at vedligeholde forbindelsen med deres hjem, dels fra fronterne, dels under fangenskabet. I det første kapitel behandles kort feltposten til og fra soldaterne. Derefter beskrives krigsfangebrevene fra de særlige fangelejre, der blev oprettet for dansktalende sønderjyder i England, Frankrig og Rusland samt den indsats, der fra dansk side blev gjort for disse fanger, og nogle af de problemer denne førte med sig.

Illustrationen omslagets side II.

Krigsfangebrev fra Feltham 16 ol 1919. Svar på det første brev modtaget hjemmefra efter to måneders fangenskab. Korrespondancekort type B 2x. Indsnittene i arket markeret. Se iøvrigt side 20.

Sønderjyske feltpostbreve

Den tyske feltpost begyndte først at fungere effektivt i midten af august 14. Man kan derfor fra de første krigsdage finde hilsener fra de indkaldte sendt gennem det almindelige postvæsen frankeret efter de sædvanlige regler.

Reglerne for feltpostbreve blev offentliggjort i begyndelsen af august. Breve, brevkort og værdibreve indtil 50 g (med værdiangivelse indtil 150 Mk) var portofri.
Breve og værdibreve (indtil 15o Mk) mellem 50 - 250 g kostede 20 pf.
Pengebreve (indtil 250 g) med værdi mellem 150 Mk - 300 Mk kostede 20 pf.
samme med værdi 300 Mk - 1500 Mk : 40 pf.
Postanvisninger indtil 100 Mk kostede 10 pf.
Portopligtige forsendelser skulle forudbetales, og alle feltpostforsendelser skulle forsynes med påtegningen: Feldpostbrief eller Feldpostkarte. (3)

Pakkeposten til felten begyndte først at fungere i okt. 14 efter at der var indgået aftale mellem Rigspostdirektionen og de militære myndigheder. Den befandt sig i hele 1914 tilsyneladende på forsøgsstadiet.

I oktober md blev der givet tilladelse til i tiden 19-26 okt at sende feltpostpakker indtil 5 kg med beklædningsgenstande og udrustning til soldaterne. Pakkerne blev samlet i særlige pakkedepoter, hvor feltposttjenesten overtog dem. IX. armékorps pakkedepot var i Hamburg 7. Befordringen med feltposten var gratis, og pakker,der blev indleveret direkte til depoterne,var derfor portofri. For forsendelse til depoterne via det alm. postvæsen skulle der betales porto. I oktober md. var denne fastsat til 50 pf.;i november (julepakkerne!) til 25 pf.
Anbefalede pakker blev ikke modtaget. (4)

Skal man dømme efter det bevarede materiale var de sønderjyske soldater flittige brevskrivere, og modtagerne ikke mindre.

Fhv. forpagter Hans Beier, Jægerspris, fortæller, at man i hans hjem havde forbindelse med 40 sønderjyske soldater i øst og vest. Engang i 1915 fandt hans mor på at veje de modtagne breve. Det blev til ialt 7 pund. (4b).

Der blev imidlertid lagt forskellige hindringer i vejen for sønderjydernes skrivekløe, idet brevene ofte blev censurerede. De tyske censurbestemmelser fastslog ganske vist, at feltpostforsendelser mellem fronten og Tyskland i princippet var fritaget for censur. De mili-

tære myndigheder var dog berettiget til at foretage censur, og ved visse hærafdelinger fandt en særlig kontrol sted. Dansksindede sønderjyder, der blev anset for "upålidelige" fik at vide, at alle breve til og fra dem ville blive læst.(5)

Censuren over for de dansksindede standsede ikke ved brevcensuren. Der eksisterede iflg. den tyske historiker, K. Alnor, et generelt forbud mod benyttelse af dansk sprog i den tyske hær. Der findes tilstrækkelig mange vidnesbyrd, der viser, at det blev praktiseret ved forskellige hærafdelinger. (6)

Det førte til klager fra dansk side. H.P.Hanssen omtaler i sine dagbøger en episode fra 1915, hvor han af en general højtideligt fik tilbageleveret et brev, han for flere måneder siden havde sendt til en bekendt i Budapest. Censuren havde standset brevet bl.a. fordi han havde omtalt forbudet mod anvendelse af dansk i hæren. Generalen oplæste ved den lejlighed en række armébefalinger, der med visse begrænsninger tillod brugen af dansk sprog. Over for dette kunne H.P. Hanssen henvise til et et brev, han havde sendt krigsministeren vedrørende 14 hærafdelinger, hvor det var forbudt at tale dansk. Endnu i 1916 omtaler H.P. Hanssen klager over forbud mod brug af dansk sprog i hæren. (7)

Sprogforbudet omfattede også brevene hjemover. Fra tysk side har man hævdet, at brug af dansk sprog i feltpostbrevene ikke kunne tillades af hensyn til censuren, og at alle sønderjyder kunne skrive tysk. Argumentet er temmelig akademisk. De fleste af den generation af danske sønderjyder, der gjorde tjeneste under 1. verdenskrig, havde været tvunget til at lære at læse og skrive tysk, men for manges vedkommende var dansk det sprog, de benyttede til daglig,og som de udtrykte deres tanker og følelser på. Dertil kom, at en del af deres pårørende ikke kunne el. kun kunne udtrykke sig dårligt på tysk. (8).

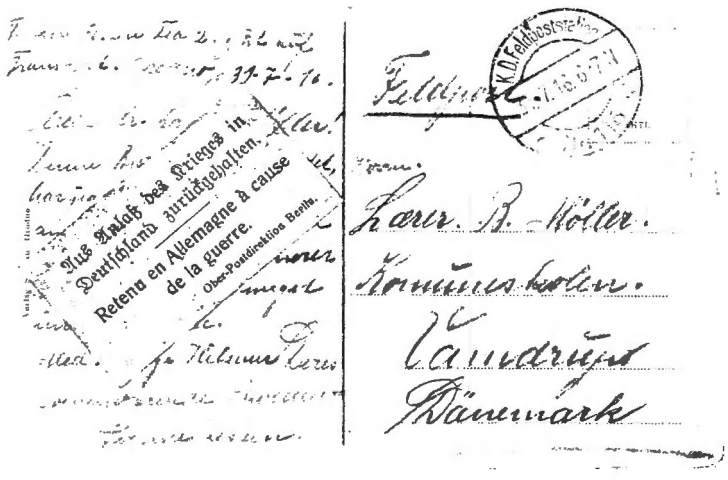
Forbudet blev dog ikke hævdet rigoristisk. Det bevarede materiale viser, at der er gået mange feltpostbreve - censurerede såvel som ucensurerede - igennem, selv om de var skrevet på dansk.(9).

Var det muligt,spillede man censuren, der ofte fandt sted på kompagniplan, et puds. Førnævnte Hans Beier fortæller om forholdene ved et af kompagnierne i 84. regiment, som lå ved vestfronten. Mandskabet måtte ikke skrive på dansk, da censoren, en feldwebel, ikke forstod dette sprog. Den dansksindede underofficer, Stauning Jensen fra Rejsby, ordnede problemet på sin måde. "Som underofficer havde han sin gang i det lokale, hvor kompagniets kontormæssige arbejde foregik. Der var censorstemplet med teksten "Gesehen" anbragt, og der var indrettet et rum til nichtgesehene og et andet til gesehene breve.

En dag han var alene på kontoret, stemplede han en mængde kuverter med dette stempel, og senere forsynede han sine kammerater med dem. Nu kan I skrive, hvad I har lyst til og på dansk, men betingelsen er, at I afleverer dem til mig, så jeg kan anbringe dem i det dertil indrettede rum, for ellers kan det jo gå gruelig galt." Det gik programmæssigt efter hensigten. (10)

I 1915 blev der mellem Tyskland og Danmark indgået en aftale, hvorefter feltpostbreve mellem de to lande blev befordret portofrit (11). Aftalen var til gavn for de mange sonderjyder, der havde familie i kongeriget.

Feltposten til udlandet blev altid underkastet censur - som regel ved de kontrolsteder, hvor udlandsposten iøvrigt blev censureret. I et par perioder var der forbud mod at anvende dansk i korrespondance med udlandet. Blev forbudet overtrådt, gik forsendelserne retur til afsenderen (12).

Tysk feltpostkort fra Feldpoststation No.116, juli 1916, til Danmark. Portofrit i henhold til aftalen af 1915. Kortet er forsynet med tosproget postal meddelelse om tilbageholdelse i Tyskland på grund af krigen.

Krigsfangepost. Alm. bestemmelser

Reglerne for udveksling af krigsfangepost mellem krigsførende lande udviklede sig af skik og brug. Principperne blev nedfældet i Haagerkonventionerne for krigsførelse af 1899 og 1907 og blev endeligt reguleret i Genevekonventionen af 1929. De nærmere bestemmelser findes optaget i UPUs reglement.

Haagerkonventionerne fastslog krigsfangers ret til at sende og modtage breve, men staterne kunne endnu under 2. verdenskrig indføre restriktioner m.h.t. antal af breve, antal ord osv. Det er endvidere praksis, at de krigsførende lande har ret til at censurere krigsfangebreve.

Iflg. de i 1914 gældende regler var alle breve, der sendtes til eller fra krigsfanger portofri - Denne regel gælder den dag i dag. Portofriheden gjaldt både i afsendelses- og modtagerlandet, såvel som transitlande. Den omfattede foruden almindelige breve også værdibreve, postanvisninger og pakker. (13)

Iflg. Haagerkonventionens artikel 14 skulle de krigsførende magter oprette et krigsfange-informationskontor, der bl.a. skulle føre lister over og besvare forespørgsler vedrørende krigsfanger.

En krigsfanges familie skulle først rette henvendelse til det internationale Røde Kors krigsfangekontor i Geneve, der registrerede samtlige krigsfanger, og derfor kunne oplyse i hvilket land fangen var interneret og give adressen på det pågældende lands krigsfangekontor. Derefter måtte man henvende sig til dette for at få oplysninger om i hvilken lejr den pågældende fange befandt sig og kunne nu skrive direkte til ham. (14).

De tyske regler for korrespondance med krigsfanger var opslået på postkontorerne og blev omtalt i aviserne.

Myndighederne opfordrede stærkt til kun at sende postkort, som fik prioritet i censuren. Skrev man breve, skulle man ikke skrive på mere end en side og modtagerens fulde navn skulle anføres på brevarket.

Kuverterne, der ikke måtte være forede, skulle ligesom al anden udlandspost afleveres åbne og være forsynet med afsenderens navn og adresse. Forsendelserne var portofri, men skulle være påtegnet "Kriegsgefangenensendung".

Det blev indskærpet, at afsenderen skulle benytte latinske bogstaver, da man ellers kunne risikere, at forsendelserne blev returneret af englænderne.

Der måtte kun skrives en gang om ugen. Meddelelserne måtte kun omhandle private anliggender.

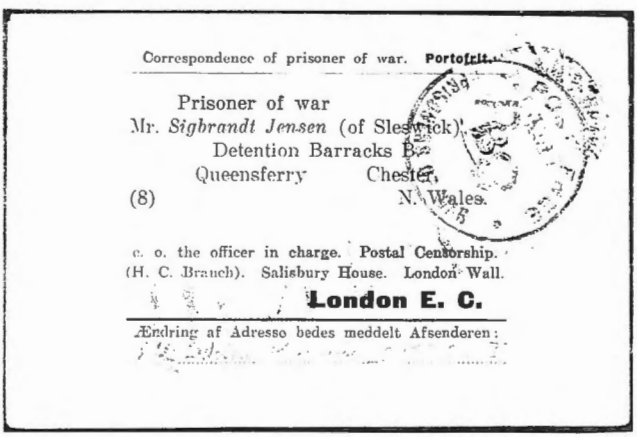
Aviserne bragte advarende eksempler hvordan det kunne gå, hvis man for at sikre sig, at brevet kom frem, sendte fire ens breve. Resultatet kunne blive, at modtageren fik udleveret disse med en uges mellemrum (15).

Brevene til krigsfangerne var underkastet censur. De militære myndigheder var bange for, at der kunne sive friske oplysninger af militær værdi ud ad denne vej, og censurmyndighederne skulle derfor tilbageholde krigsfangeforsendelser i lo dage, før de blev befordret videre.

Krigsfangebrevene til Rusland blev som regel censureret i Berlin. Herfra gik de til Røde Kors krigsfangekontor i København, der fungerede som mellemled for breve og pakker mellem Tyskland, Østrig-Ungarn og Rusland.

Krigsfangekontoret, der var indrettet på Christiansborg, censurerede brevene endnu en gang, og returnerede forsendelser med politisk indhold.

Fra kontoret kendes et censurstempel med teksten: CENSURERET / Croix Rouge Danoise, som blev anvendt på forsendelser til krigsfangelejrene i Hald og Horserød i maj 1917. Om det forekommer på forsendelser til udlandet vides endnu ikke. (16).

Correspondence of prisoner of war. **Portofrit.**

Prisoner of war
Mr. *Sigbrandt Jensen* (of Slesvick)
Detention Barracks B.
Queensferry Chester.
(8) N. Wales.

c. o. the officer in charge. **Postal Censorship.**
(H. C. Branch). Salisbury House. London Wall.
London E. C.

Ændring af Adresse bedes meddelt Afsenderen:

Krigsfangebrev fra København B til fangelejren i Queensferry, North Wales med trykt adresseseddel. Adresseseddelen må formodes at være fremstillet på H.N.Rasmussens initiativ. Lignende adresseseddler bestemt til korrespondancen med Rusland blev fremstillet (se side 26). Brevet er iflg. de internationale aftaler befordret portofrit, idet det er påtegnet "Prisoner of War". Engelsk censurstp.

Aurillac lejren

Frankrig var det forste land, der indrettede en særlig lejr for sønderjyske krigsfanger. Primus motor bag arbejdet for at forbedre kårene for disse var den franske professor Paul Verrier, der underviste ved Sorbonne universitetet. Han talte dansk og havde i mange år interesseret sig for det elsass- lothringske og slesvigske spørgsmål. Han havde mange kontakter og forbindelser med sønderjyske og nationale kredse i Danmark bl.a. med gymnastikdirektør H.N. Rasmussen, der herhjemme var drivkraften bag fangearbejdet (17).

Allerede en uges tid efter krigsudbruddet henvendte Verrier sig til det franske krigsministerium for at udvirke en lettelse i de sønderjyske fangers kår i lighed med, hvad der blev fanger fra Alsace-Lorraine til del. Tidspunktet for henvendelsen var ikke alt for gunstigt. Den tyske krigsmaskine fejede gennem Belgien og ind i Nordfrankrig med Paris som mål. En del franske ministerier blev overflyttet til Bordeaux, hvilket ikke fremmede Verriers forhandlinger (18).

De sønderjyske fanger i Frankrig blev i første omgang spredt på forskellige lejre. Verrier fandt i 1916 60 forskellige lejre, hvor der sad dansksindede sonderjyder. Nogle var blevet sendt til Algier, Marokko og Tunis, hvor de blev sat til at bygge veje og jernbaner. Enkelte var kommet helt til Dahomy ved Guineabugten (19).

Forbindelsen med hjemmet var under disse forhold vanskelig at opretholde, dels på grund af krigsforholdene, dels på grund af censuren. Fangerne måtte ikke anvende dansk sprog i brevene til Sønderjylland. Dertil kom, at det i almindelighed ikke var tilrådeligt at stikke piben for langt frem. Man frygtede, at det ville ophidse de tyske fanger, hvis man viste sit nationale sindelag. Det skortede ikke på advarsler i den henseende fra tysk side. (20)

Verrier satte i sine henvendelser til krigsministeriet ind på to punkter:
1) at sønderjyderne fik tilladelse til at sende og modtage breve på dansk,
2) at de blev samlet i en særlejr, der udelukkende skulle rumme dansksindede fanger.

Han understregede kraftigt, at der af sikkerhedsgrunde ikke måtte komme noget frem i pressen herom. Han tilbød selv at fungere som censor af fangernes breve (21).

I begyndelsen af januar 1915 kom tilladelsen til at benytte dansk i breve fra og til fangerne. Tilladelsen blev meddelt lejrkommandanterne og offentliggjort i februar. Den blev gengivet i dansk, tysk og fransk presse. Verrier blev censor for de danske aviser, bøger og breve, der blev sendt til fangerne, og fik til opgave at udvælge de dansksindede fanger gennem besøg i lejrene.

På det tidspunkt var der etableret et samarbejde mellem Verrier og H.N. Rasmussen, der sørgede for, at der blev sendt breve samt danske aviser og bøger m.m. til fangerne (22).

Under sine besøg i fangelejrene fik Verrier lejlighed til at lære fangernes problemer at kende på nærmeste hånd. Klagemålene var mange. I en lejr var man plaget af lopper, i en anden turde man ikke modtage de danske aviser af frygt for tyske repressalier. De fleste klager drejede sig dog om posten.

Verrier havde tilsyneladende næret for store forventninger til den opnåede tilladelse til at anvende dansk sprog i krigsfangebrevene og glemt at tage de særlige forhold og det franske bureaukrati i ed. Han måtte snart erkende, at der endnu var mange vanskeligheder, som skulle overvindes. Tidligere havde man klaget over, at der blev stjålet fra pakkerne, eller at man ikke modtog de penge, som blev sendt. Brevene havde været længe undervejs, uge- ja månedsvis ---- Nu kom de slet ikke frem, sandsynligvis fordi de nu var skrevet på dansk. (23)

De mange klagemål må forstås ud fra den psykologiske baggrund. De dansksindede sønderjyder har næppe været de eneste, der led under loppeplagen i lejrene eller modtog pakker, hvorfra dele af indholdet var forsvundet.

De mange nye problemer, som opholdet i fangelejren gav den enkelte, har sikkert slidt på nerverne. Dette sammen med en manglende indsigt i hvad der egentlig skete med deres post, før den nåede frem til dem, har antagelig bevirket en form for lejr-depression, hvorved mange i og for sig trivielle problemer, som man i fredstid kunne løse på en hensigtsmæssig måde, antog uforholdsmæssig store dimensioner.

Korrespondancen med hjemmet var fangernes eneste forbindelse med deres familie, - så at sige den eneste tråd, der endnu forbandt dem med den tilværelse, de var blevet revet ud af, da indkaldelsen kom.

Det er derfor forståeligt, at netop problemerne omkring postgangen kom til at optage en så relativ stor plads i deres bevidsthed, som de efter kildematerialet at dømme gjorde i de første krigsmåneder.

Fangernes problemer forsvandt ikke, fordi de kom i en særlejr (se ndf), men læser man Verriers samtidige notater og fangernes egne - ca tyve år senere nedskrevne - beretninger om deres tilværelse i Aurillac (24) er det tydeligt, at overflytningen til særlejren gav mange af dem et nyt perspektiv i deres fangetilværelse. En stor del - ja måske de fleste af de nordslesvigske fanger var landmænd eller havde tilknytning til landbruget. Mange af dem kom på arbejde hos franske bønder. Selvom forholdene var

fremmedartede, og arbejdet undertiden hårdt, har det og fællesskabet i den ny lejr sikkert været en medvirkende årsag til, at dagligdagens mangeartede fortrædeligheder gled i baggrunden --- Kun med posten var der fortsat alvorlige problemer. (25)

Der er ingen tvivl om, at klagerne som man fremforte i 1914-15 var berettigede.

Verriers censurordning virkede ikke efter hensigten. Nogle breve gik direkte til Verrier, andre til lejrene, og andre igen til krigsministeriet. Herfra skulle de sendes til Verrier, der atter skulle sende dem til modtagerne i de forskellige lejre efter at han havde censureret dem. Det er tydeligt, at Verriers ordning havde skabt uro i systemet. Dertil kom, at han så færre og færre af de danske breve, så hans censurordning en overgang nærmest var illusorisk. På et tidspunkt noterer Verrier, at han modtog mindre end halvdelen af brevene. Senere fik han kun omk. 25% af dem til censur. Af 255 breve,som han gennemså i løbet af en tre måneders periode, stammede 88 fra fem fanger og disses familier. Det gav 167 breve at fordele på ca 200 andre fanger. (26).

Breve på dansk var trods ordningen i januar 1915 længere undervejs end breve på tysk. Skuffelsen blandt fangerne var stor. Flere skrev hjem og bad om, at man fik en trediemand til at skrive på tysk, hvis et brev hastede. En fange, der ikke havde hørt hjemmefra, bad om at man ville skrive på engelsk til ham. Samtidig var Verrier sikker på, at han i lobet af to måneder havde censureret ti breve til netop denne fange. I et tilfælde kom nogle postkort, der havde været vedlagt et brev,frem. Brevet selv manglede. Lejrkommandanten henviste til, at det var skrevet på dansk og derfor ikke kunne udleveres.

En fange i Marokko fik 14 tomme kuverter udleveret. Brevene blev holdt tilbage selv om de var censureret og videresendt af Verrier.

Årsagen til, at Verrier ikke så alle brevene, lå dog også andre steder end hos bureaukratiet og usmidige lejrchefer.

I fangelejren på Atlanterhavsoen, Ile d'Oleron, var en af de 16 sønderjyder, der opholdt sig dér, oppasser for tolkene. Han oversatte den udgående danske post til tysk for dem, hvorefter den blev sendt videre uden om Verrier. Man tog ingen chancer, når man selv kunne få lov at bestemme lidt. Noget lignende skete i lejren ved Montfort-sur-Meu, hvor der fandtes en elsasser, der kunne norsk, og som derfor fik lov at censurere de danske breve (27).

AURILLAC - LEJREN.

På Verriers onskeseddel stod også en særlejr for de sønderjyske fanger. Han tog ved flere lejligheder spørgsmålet op, og i foråret 1915 kronedes hans anstrengelser med held. Den 4 maj d.å. kunne 27 sønderjyder, som Verrier selv havde udvalgt,rykke ind i Ecole Albert (se fig. a, side xa), en katolsk privatskole i Aurillac, en lille by med 17.ooo indbyggere i departementet Cantal.

Efterhånden kom der flere og flere sønderjyder til lejren, men udvælgelsen af, hvem der skulle sendes til den, voldte de franske lejrkommandanter problemer. For dem var det som regel nok, at fangen var fra Schleswig-Holstein. Lejren rummede derfor også en række tysksindede fanger, hvilket medførte en del gnidninger. En del af de tysksindede blev dog overført til en tysk fangelejr, Côte de Reyne, som også lå i Aurillac (28)

Ecole Albert var en tung, grå bygning med tre stokværk til gården og to til haven. Øverst var indrettet kontorer før de fire officerer, der ledede lejren (tre af disse forstod dansk eller svensk) og bolig for lærerne, der underviste fangerne, samt lejrens postkontor. I den midterste etage var tre stuer hver med plads til 36 mand (flere kunne stuves ind). Forneden vagtstuer, foredrags- og kirkesal (29).

I oktober var lejren belagt med 167 mand, men som regel var kun 100 hjemme ad gangen. Resten var på arbejde hos omegnens bønder. I begyndelsen af 1916 havde lejren 192 fanger, hvoraf 111 var dansksindede, resten tyskere. Ecole Albert blev for lille, og i slutningen af året blev de flyttet til La Mense Episcopale, der havde fungeret som interneringslejr for tyske civilpersoner. Ved krigens afslutning fandtes der mere end 500 fanger i lejren (3o).

POSTALE PROBLEMER.

Lejren havde to tolke, der skulle klare censuren af breve og pakkeposten, som ofte indeholdt bøger og store mængder danske aviser. Tolkene påstod, de ikke kunne overkomme arbejdet. Resultatet var at fangerne ikke fik aviserne - og klagede. Brevposten blev forsinket 8 - 10 dage - muligvis som led i de militære sikkerhedsforanstaltninger. Hertil kom, at fanger, der arbejdede uden for lejren, først kom hjem, når tolkene var gået, og derfor ikke fik udleveret deres post før om søndagen. Andre forsinkelser opstod ved, at brevposten undertiden gik til krigsministeriet eller til krigscensuren i Dieppe og blev tilbageholdt der (31).

Fra andre lejre indløb der klager over vanskeligheder i forbindelse med anvendelse af dansk sprog, og i lejren på Ile d'Oleron forlangte man, at fangernes breve til Danmark skulle frankeres.

Generelt set havde fangerne i Aurillac i 1915 ét klagepunkt: postens forsinkelse.

Verrier tog de forskellige problemer op over for myndighederne og henviste bl.a. til, at man fra Danmark portofrit kunne sende pakker til franske krigsfanger i Tyskland. Problemet med posten, der lå i lejren, blev løst ved, at den blev eftersendt til fangerne på gårdene (32).

Illustrationerne side xa.

fig. a Ecole Albert. Krigsfangelejr for dansksindede sønderjyder i Aurillac 1915 f. (Efter Ida Verrier: Paul Verrier og Norden. Munksgaards forlag. Kbh. 1946)

fig. b Krigsfangekort fra tysk fange i Aurillac med censurstempel type I (se side 13) og Aurillac dagstempel 15 o5 16.

xa

Ecole Albert 1918.

fig. a & b

CORRESPONDANCE DES PRISONNIERS DE GUERRE
Expéditeur (Nom Prénoms :
Dépôt spécial des Prisonniers de Guerre
AURILLAC (Cantal) FRANCE
P.G. VISÉ
13e RÉGION
Geprüft

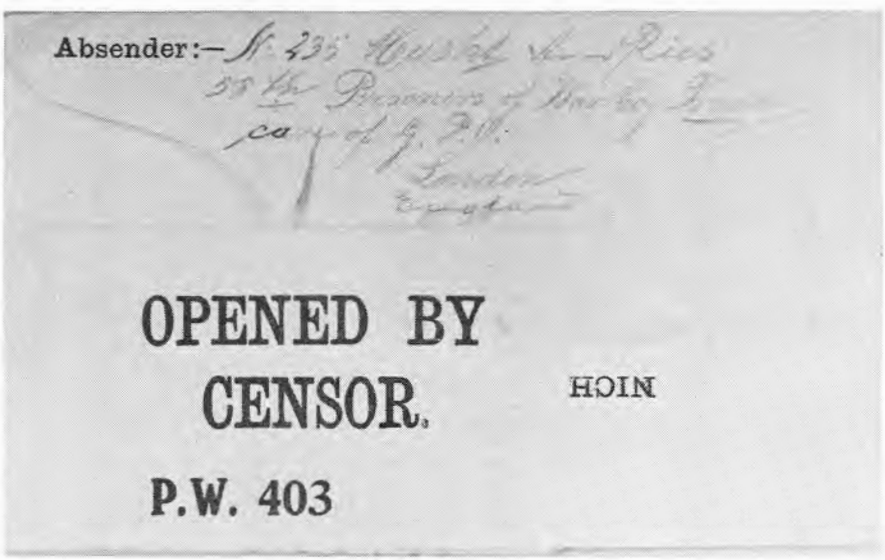

Absender:—
OPENED BY
CENSOR.
HOIN
P.W. 403

fig. c & d

Censur m.m.

Fangerne havde ret til at sende 1 brev og 4 postkort om måneden. Da mange fanger korresponderede med "gudmødre" og "gudfædre" i Danmark, slog dette efter Verriers mening ikke til. Han stillede derfor i begyndelsen af 1916 forslag om, at fangerne fik ret til at sende et brev og to kort ekstra pr måned under forudsætning af, at ekstratildelingen blev anvendt til korrespondance med Danmark. Om forslaget blev godtaget ses ikke.

Derimod havde fangerne i Ecole Albert ret til at m o d t a g e dobbelt så mange breve og kort, som det ellers var tilladt krigsfanger (33).

Der kendes to censurstempler fra særlejren (Depot Special) i Aurillac:

1. Dépôt Spécial des Prisonniers de Guerre x AURILLAC x / VISÉ (fig b, side xa)

   Anm. lbnr.1. Stemplet består af 3 ovaler. Den yderste med takket kant.
   Mål: br: 47/45/32 mm. - h: 29/27/16 mm
   Farve: violet.
   Censors signatur skrevet i stemplet, der forekommer på såvel tysk- som dansksprogede forsendelser.
   Anvendelsestid: set i august 1915. Forekommer ikke særlig hyppigt.

2. P.G.VISÉ / 13° REGION (fig c, side xb)

   Anm. lbnr.2. Rektangulært stempel: 35 x 15½ mm.
   Farve: violet.
   Censors signatur skrevet i el. ved stemplet, der forekommer på såvel tysk- som dansksprogede forsendelser.
   Anvendelsestid: set i 1916 og i nov 1918 (ankomm. forsendelser).

Forsendelser til Tyskland er undertiden forsynet med et tysk censurstempel: Geprüft/ Überwachungsstelle, samt en cirkel med diam. 16 mm. Begge stempler

Illustrationerne side xb:

fig. c Fransk krigsfangepostkort fra Aurillac med censurstempel type 2. Endv. tysk censurstempel: Geprüft / Überwachungsstelle.

fig d Engelsk krigsfangebrev fra krigsfangekompagni 58 i Frankrig med engelsk censur. Bemærk afsenderadr: G.P.O. London England. (se teksten s. 16).

er i violet.(33b).

Brevene blev sendt i almindelige kuverter. Brevkort sendtes dels som alm. prospektkort fra egnen, dels som særlige krigsfangepostkort. De er alle påtegnet "Correspondance des Prisonniers de Guerre" og blev sendt portofrit. Nogle forsendelser er uden afgangsstempel, andre med et dagstempel bestående af to cirkler, hvoraf den indre er brudt.
Tekst: AURILLAC / CANTAL.
I inderste cirkel: tid/ dato/ år. (se fig. b, side xa).

Forsinkelser: Et kort viser, at det først er blevet sendt 8 dage efter at det er blevet skrevet, et andet blev sendt 18 dage efter.

Disse forsinkelser kan skyldes censuren, men kortene kan også være skrevet af afsenderne, mens de arbejdede i et detachement på en gård, og derfor først har kunnet sende dem, når de kom tilbage til lejren.

FORTRYKTE KRIGSFANGEPOSTKORT:

Der fandtes særlige krigsfangepostkort, som foroven var forsynet med et vandret påtryk: CORRESPONDANCE DES PRISSONNIERS DE GUERRE (se fig c, side xb). Til venstre en lodret fortrykt afsenderrubrik (to linier) til efter- og fornavn samt fortrykt afsenderadresse: Depot special des Prisonniers de Guerre/ AURILLAC (Cantal) FRANCE.

Kortene kan inddeles efter fortrykkets størrelse m.m.
CORRESPONDANCE DES PRISONNIERS DE GUERRE

a. 80 mm langt. 4 mm højt. Afstand mellem de punkterede linier: 14 mm (dec.1916).
b. 86 mm " . 5 mm " med spids nedstreg på A's første ben.
Afstand mellem de punkterede linier: 14 mm (okt. 1916)
c. 87 mm " . 5 mm " med spids nedstreg på N'ne og sidste R i GUERRE. Omtalte linieafstand: 15½ mm (apr. 1918)

Foruden disse kendetegn findes der forskelle i afsenderrubrikkernes typografi og setting.

Breve fra et arbejdsdetachement i Vendome blev censureret i lejren, hvis de skulle til Sønderjylland. Skulle de til Danmark gik de via krigscensuren i Dieppe.

Den interne post mellem fangerne var ikke underkastet censur (34).

Der kendes kun et par forsendelser fra Danmark til lejren. De er sendt portofrit med påtegningen "Prisonniers de Guerre" og er blevet censureret ved ankomsten til lejren. Muligvis findes der fortrykte adressesedler fra Rasmussen komitéen (se herom side 26 og ill. s.8)

Feltham lejren

Bestræbelserne på at få oprettet en særlig lejr for sønderjyske fanger i England lykkedes forst i april 1916.

Forud var der gået et stort arbejde især udført af sømandspræsten Troense=gaard-Hansen i Newcastle, som i det engelske krigsministerium havde fået tilladelse til at gennemse krigsfangelisterne og opsøge lejrene med de sønderjyske fanger. Også H.N. Rasmussen rettede henvendelser til de engelske myndigheder med ønske om oprettelse af en særlejr for de danske sønderjyder, og opfordrede samtidig Paul Verrier til at tage sagen op i London. Der kom først skred i den, da Verrier som udsending for den franske regering besøgte England i juni 1915. Sammen med Troensegaard-Hansen havde han en samtale med chefen for det engelske krigsfangekontor. Her fik de at vide, at de engelske myndigheder påtænkte at samle sønderjyderne i en særlig lejr, men at det først måtte undersøges, hvor mange der var i Storbritanien. Trosensegaard-Hansen fik fuldmagt til at opsøge lejrene for at udtage dem. Hans rejseomkostninger i forbindelse hermed ville blive betalt af den engelske stat.

Da den officielle tilladelse kom i juli, kunne Troensegaard-Hansen begynde sit arbejde.

Derefter lå sagen stille trods hans henvendelser til krigsministeriet. Englænderne nærede visse betænkeligheder ved at sætte planen endeligt i værk og begrundede det iflg. Troensegaard-Hansen med, at "vi tør ikke for tyskerne" (35).

Udtalelsen refererer antagelig til de interne forhold i lejren, hvor der fandtes et vist selvstyre, der naturligt var præget af det tyske flertal, som så skævt til de sønderjyder, der talte dansk (36).

Sandsynligvis har det også spillet en rolle, at England selv havde et "slesvigsk problem" i Irland og måtte tage højde for de tyske reaktioner over for irske fanger i Tyskland.

Lejren blev dog oprettet, og de første fanger rykkede ind den 6. april 16. I foråret 1917 var der ca. 200 fanger i lejren. Ved hjemsendelsen i 1919 var der samlet omkring 500 fanger i den.

En del af fangerne havde tidligere været anbragt i en tom fabriksbygning i Leith (Lancs.), hvor forholdene havde været ret gode med centralvarme og bad. Andre havde først ophold sig i en teltlejr ved Frimley. Derfra var de blevet sendt til en gammel kaserne i Tempelmore, Co. Tipperary (Irland) og senere videre til Leith, hvorfra turen fik til Feltham.

Felthamlejren var indrettet i en tidligere opdragelsesanstalt (Borstal Institution) 7-8 km vest for London. Forholdene her var betydeligt bedre end i Aurillac-lejren. Fangerne havde enkeltværelser og masser af frihed. De måtte undvære danske aviser, da der ikke var censorer nok til at tage sig af disse, men der fandtes et lejrbibliotek.

Til lejren hørte et lille stykke jord, hvor de kunne dyrke grøntsager m. m. Enkelte kom efter eget ønske på landbrugsarbejde.

Foruden de danske fandtes der fanger fra Alsace-Lorraine og de polske områder i lejren. Enkelte tysksindede fanger blev overflyttet til lejren, men det førte til rivninger, hvorefter de blev flyttet til arbejdslejren Isleworth (37).

I slutningen af marts 1919 blev Felthamlejren rømmet, og de dansksindede fanger blev sendt hjem (38).

KRIGSFANGEKOMPAGNIER I FRANKRIG.

I Frankrig var opstillet kompagnier af tyske krigsfanger på britiske hænder. Det vides ikke, om disse kompagnier generelt bestod af fanger, der ventede på overførsel til Storbritanien, eller om der var tale om arbejdskolonner. Øjensynlig fandtes der en del af disse kompagnier. Flg. kompagninumre kendes: 5, 12, 24, 46, 48, 58, 64, 83, 98, 133, 190, 198, 200, 311, 400. Der kendes et par breve fra sønderjyske fanger i disse kompagnier med afsenderadresse: 58th og 133rd Prisoners of War Coy, care off G.P.O. London, England. Denne adresse forekommer ikke på krigsfangebreve sendt fra Storbritanien. (39). (se fig d, side xb)

POSTALE PROBLEMER.

Også i Storbritanien var der nu og da problemer m.h.t. anvendelse af dansk i krigsfangebrevene. H.N. Rasmussen modtog fx breve fra Tempelmore lejren (i Irland), som var skrevet på tysk, fordi det, som fangen skrev, "ikke mere er tilladt at skrive på dansk".

Fra et krigsfangekmp. i Frankrig kendes breve skrevet på tysk. Måske har afsenderen regnet med, at de så ville blive ekspederet hurtigere - eller han har ikke vidst, at dansk var tilladt ? Forsendelsestiden var dog på 7 - 8 uger (se nedenfor). Da afsenderen kom til Feltham, skrev han sine breve på dansk.

Generelt set var der ikke større problemer med anvendelsen af dansk sprog i breve fra Storbritanien. (40).

Forsendelsestid.

Af en krigsfangekorrespondance fra jan 1919 fremgår det, at den almindelige forsendelsestid for pakker og breve til Storbritanien var ca. 3 uger; for postanvisninger ca 2 md. Konkrete eksempler viser dog, at brevene ofte var længere tid undervejs. Et brev fra Toftlund d. 25 maj 17 til et krigsfangekmp i Frankrig ankom først den 28 aug. Svaret dateret 29 aug. var i Toftlund d. 17 okt. 2. 9.18. sendte en fange et kort fra Frankrig, den 11 s.m. et brev fra England. Han modtog først svar den 13 dec. s.å. dvs 4 uger efter våbenstilstanden, hvilket giver en befordringstid på 7-8 uger hver vej. Et brev fra Vejen afs. 31 o3 15 har derimod tilsyneladende kun været 3 dage undervejs inkl. britisk censur. (41). (jfr. ill. omslaget s III).

Censur m.m.

Krigsfangerne og de civile internerede i Storbritanien havde ret til at skrive to breve om ugen. Der blev udleveret linieret papir og korrespondancekort med påtrykte instrukser.(se nedenfor)

Foruden de to privatbreve var det tilladt i al fald de civile internerede at sende et ubegrænset antal forretningsbreve.

Brevene skulle afleveres åbne af hensyn til censuren, der ofte lukkede dem ved hjælp af censurbanderolerne.

Der ser ikke ud til at have været restriktioner fra britisk side mod antallet af indgående forsendelser til den enkelte fange, men posten blev naturligvis censureret.

Pakkerne til krigsfangerne måtte ikke veje over 5 kg, og måtte ikke indeholde spiritus, vin, civile beklædningsgenstande, breve og aviser (41b).

Det britiske krigsministerium lod fremstille forskellige formularer, kort korrespondancekort (letter-cards) og kuverter, som krigsfangerne skulle benytte til deres korrespondance.

A. POSTKORT.

1. Army Form W 3031. Papir: brungult.
   På forsiden er foroven påtrykt:
   (tv.): W. 9415 - 1641 350 M 12/14 H.W.V. G.14/1017 (th): Army Form W 3031.
   (derunder): POST (Kgl. våben) CARD.
   Forneden tv: Nur die/ adresse auf/ dieser Seite/ schreiben !
   Bagsiden: Nicht zwischen die Zeilen schreiben ! og 9 trykte linier.
   Format: 140 x 84 mm.

2. som A.1. Papir: hvidt med sort påtryk.
   På forsiden er foroven påtrykt:
   (tv.): W. 2313-7281 250,000 6/16 H.W. V. (P 1445) G.14/1017
   (th.): Army Form W 3031.

3. Papir: brungult med grønt tryk. På forsiden: S.S.482. Prisoners of War Post Card. Kriegsgefangenensendung. Nur die Adresse auf dieser Seite. Army Printing and Stationary Services. Bagsiden:fortrykte sætninger: I am well etc.

Kortene er hidtil ikke set anvendt af sønderjyske soldater.

B. KORRESPONDANCEKORT (LETTER-CARDS).

Korrespondancekortene var ark i formater omk. 270 x 152 mm og en klap til lukning af forsendelsen. De varierende arkstørrelser skyldes antagelig tilskæringen. De var påtrykt postale instrukser og oplysninger om deres benyttelse, Korrespondancekortene inddeles her i: klap, del 1 (øverste arkdel), del 2 (mellemste arkdel), og del 3 (nederste arkdel).

Der kendes to hovedtyper B. 1 og B. 2. Type B.1. findes i mange varianter m.h.t typografi og skrift. Tre af disse vil blive nærmere omtalt. Anvendelse: 1917-19.

ANM: De angivne mål på tekst er inklusive eventuel tegnsætning. Højden er målt på største bogstav. Teksten: Prisoners of War.: højden er altid angivet fra den trykte linie til øverste del af P.
Målene angives: længde x højde

B.1x Arkstørrelse: 152 x 270 mm. Tungeformet klap, hvis højde er 72 mm. Arket deles i tre lige store dele m. 23 linier indvendigt. I del 2 en 60 mm lang slids (til lukningen).

Påtryk: Klap: Absender:- tekst: 23 x 3 mm

" Ark (udv): 1) Prisoners of War. Tekst og streg: 58 x 6 mm

th : Rektangel m. lukkede hjørner 19½ x 24 mm - med teksten: No / Stamp / Required. Skrifttype: egyptienne.

2) NICHT HIER SCHREIBEN ! 71½ x 3 mm

3) som 2.

" " (indv): fo: Nicht zwischen die Zeilen schreiben ! 88 x 3 mm. 23 stiplede linier i arkets bredde.

B.1y Arkstørrelse: 150 x 275 mm. Tungeformet klap, der er 69 mm høj. Iøvrigt som B 1x.

Påtryk: Klap: Absender:- 22½ x 3 mm.

" Ark (udv): 1) Prisoners of War. Tekst: 6o mm, streg: 61 x 6 mm.

th: Rekt. 20 x 24 mm m.åbne hjørne. Tekst: som B.1x. Skrifttype: som B.1x, i rekt. dog slankere.

2) som B.1x - 66 x 3 mm.

3) som del 2.

" " (indv): Tekst som 1 Bx; 83 x 3 mm. - 23 ubrudte linier i bredden.

B.1z Arkstørrelse: 153 x 275 mm. Iøvrigt som tidl.

Påtryk: Klap: Absender:- 24 x 3 mm.

" Ark (udv): 1) Prisoners of War. Tekst: 58 mm, streg: 59 x 6 mm.

th : Rekt. 20 ½ x 24½ mm m. åbne hjørner. Tekst: som 1.Bx Skriftype: som B.1x - i rekt. dog smal skrift.

2) som B 1x, men 79 x 3,25 mm.

3) som del 2.

" " (indv): Tekst som B.1x; 94 x 3 mm. - 23 ubrudte linier i bredden.

Lukning: Arket foldes om to vandrette folder. Den endelige lukning sker ved at stikke den tungeformede klap ind i den 60 mm br slids i arkets del 2.

Prisoners of War.

type B.1x

No Stamp Required.

Afsender:—

Prisoners of War.

type B.1y

No Stamp Required.

Prisoners of War.

type B.1z

No Stamp Required.

Kendetegn type B. 1x - z:
Type B.1x: Afstanden fra punktum til rektangel: 27 mm.
Type B.1y: " " " " " : 22 mm.
Type B.1z: " " " " " : 29 mm.
Der kendes flere settings end de anførte.

B.2 Arkstørrelse: 152 x 260-264 mm med rektangulær klap: 152 x 16 mm.

Påtryk: Klap: intet

" Ark (udv): Prisoners of War. øv. linie og streg: 53 x 6 mm

(Pat. 2333/15). ned. " " " : 37 x 4 mm (bogstaverne)

th : Rekt. 20½ x 24½ mm - Skrift: Prisoners etc: egyptienne. I rekt. grotesk.

" " 2) som type B.1. 67 x 3 mm

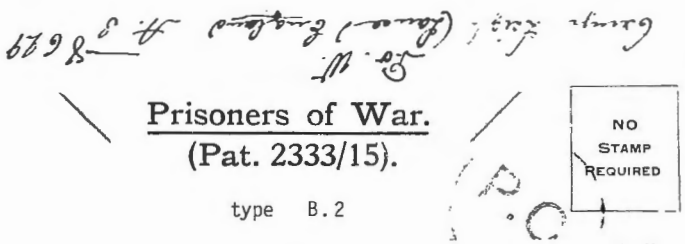
3) som del 2.

" " (indv): fo: som type B.1. men 63 x 4½ mm. teksten anbragt mellem to skrå snit i papiret. 23 ubrudte linier i arkets bredde.

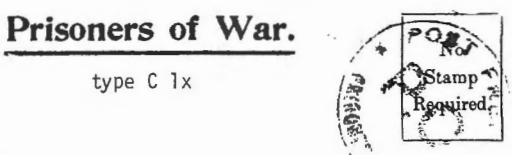
Lukning: Mellem arkets del 2 og 3 er henover folden to skrå snit (11 mm lange). Deres afstand målt på midten er 69 mm. Del 1 har foroven to skrå snit (45°), hvis længde er 13 mm. Arket foldes som beskrevet under type B.1. Derved fremkommer der på grund af snittene mellem del 2 og 3 to spidser, der efter sidste foldning stikkes ud gennem snittene i del 1, hvorved arket holdes sammen. Klappen kan ikke fastgøres. (Se ill af type B.2 og ill. omslagets s.II).

B.2B som B.2, men typografiske opsætning af forside let ændret.

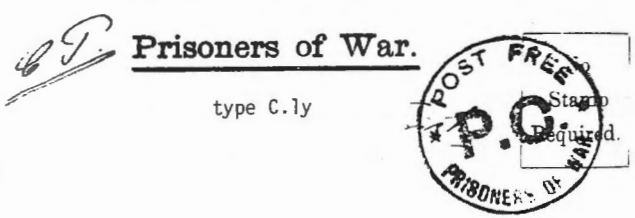
Lukning: ændret i forhold til B.2. - Typen kendes ikke anvendt af sønderjyske krigsfanger.

type B.2

type C 1x

type C.1y

C KUVERTER.

Der kendes to formater. C.1:127 x 101 mm og C.2: 121 x 96 mm.

Papirtyper: a) kraftigt, gulbrunt, mat. --- b) hvidt, glittet.

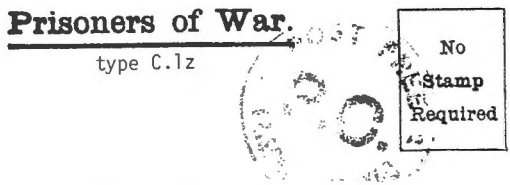
Påtryk: kun på forsiden. Prisoners of War. Th. herfor et rektangel med tekst: No / Stamp / Required.

C.1x Format: 127 x 101 mm. Anvendt: 1915. Papir: type a.
Påtryk: Prisoners of War. Tekst: 55 mm lang. Streg: 54 mm lang. Højde: 7mm
Skrift: antiquatype, kraftig, spids
Rekt.: 18½ x 23½ mm m.anf.tekst. (Afstand til punktum: 21 mm).
Skrift: antiquatype, spinkel, spids.

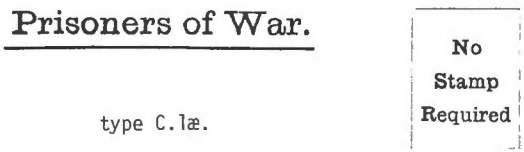
C.1y Format: som C.1x. Anvendt: ? Papir: type a.
Påtryk: Prisoners of War. Tekst: 53 mm lang. Streg: 54½mm lang. Højde:6½mm.
Skrift: egyptienne, kraftig.
Rekt.: 20 x 26½ mm m.anf. tekst. (Afstand til punktum: 20 mm).
Skrift: antiquatype, spinkel, spids.

C.1z Format: som C.1x Anvendt: 1915. Papir: type a.
Påtryk: Prisoners of War. Tekst: 53½ mm lang. Streg: 54 mm lang. Højde: 6½ mm
Skrift: egyptienne, kraftig.
Rekt.: 19½ x 26 mm m. anf.tekst. (Afstand til punktum: 20½ mm).
Skrift: egyptienne.

C.1æ Format: som C.1x. Anvendt: 1915. Papir: type b.
Påtryk: Prisoners of War. Tekst: 56 mm lang. Streg: 58½ mm lang. Højde: 7 mm
Skrift: egyptienne, relativ spinkel.
Rekt.: 20 x 26½ mm m.anf.tekst. (Afstand til punktum: 19½ mm).
Skrift: egyptienne.

type C.1z

type C.1æ.

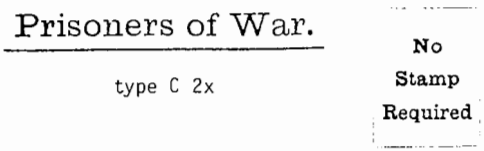
C Kuverter (forts).

C.2x Format: 121 x 96 mm. Anvendt: ? Papir: type b.
Påtryk: Prisoners of War. Tekst: 55½ mm lang. Streg: 60 mm lang. Højde: 7 mm
Skrift: egyptienne (slank).
kvadratisk punktum.
Rekt.: 20 x 26½ mm m.anf.tekst. (Afstand til punktum: 11½ mm).
Skrift: egyptienne.

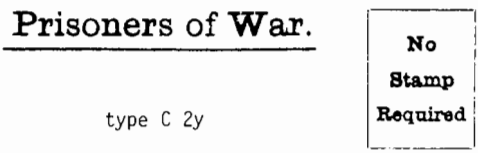
C.2y Format: 121 x 96 mm. Anvendt: 1916. Papir: type b.
Påtryk: Prisoners of War. Tekst: 55½ mm lang. Streg: 58½ mm lang. Højde: 7 mm
Skrift: egyptienne, kraftig
Rekt.: 20 x 26½ mm m.anf.tekst. (Afstand til punktum: 13 mm).
Skrift: egyptienne.

C.2z Format: 121 x 96 mm. Anvendt: 1916 (?). Papir: type b.
Påtryk: Prisoners of War. Tekst: 55½ mm lang. Streg: 57 mm lang. Højde: 7 mm.
Skrift: egyptienne. Kraftigt W i War.
Rekt.: 20 x 25 mm m.anf.tekst. (Afstand til punktum: 11 mm).
Skrift: egyptienne.

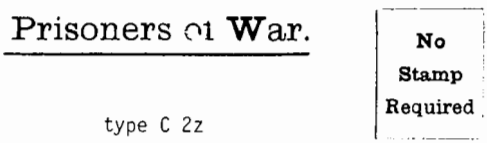
Anm: Fra krigsfangekompagnierne i Frankrig kendes henhv. et post- og korrespondancekort med påtryk, der henviser til deres oprindelse. Disse kendes endnu ikke anvendt af sonderjyske fanger. (41c).

type C 2x

type C 2y

type C 2z

a b c d

P.C. = PASSED CENSOR

e f g h

CENSURSTEMPLER: (beskrivelse). (41d)

a. Cirkel diam: 25 mm med P.C -- kvadratisk punktum efter P.

b. Cirkel diam: 31 mm " P.C. - " " " P. og C.

Stemplet kendes anvendt på tidlige breve fra BEF (den brit expeditionsstyrke i Frankrig)og på civil post fra udlandet.

bb. som type b, men med diam: 29 mm. (ikke ill).

bc. som type b, " " " : 33 mm. (ikke ill).

c. Cirkel diam: 34 mm med P.C. i centrum. Foroven: POST FREE. Forn: PRISONERS OF WAR

d. som type c, men med to sekstakkede stjerner - en i hver side.

Type d er den almindeligst forekommende type. Kendes også på brev fra England til engelsk militær interneret i Danmark 1915.

db. som type c, men diam: 37 mm.

e. som type c, " med ottetakkede stjerner i hver side. Diam: 33 mm

f. som type d, " uden bogstaverne P.C.

g. som type e, " " POST FREE og PRISONERS OF WAR.

h. Cirkel diam: 31 mm med P.C. i centrum. Foroven: POST FREE (antiqua)
Forneden: PRISONERS OF WAR (grotesk).

Følgende typer kendes på sønderjyske breve fra:

Alexander Palace, London: type e

Oldcastle, Ireland: type e

Lancaster: type d og db

Leigh: type b, ba, c, d og e.

Queensferry, N. Wales: type d.

Leigh type e er set i forbindelse med censorstp:J.H.G.G. 475 i rødviolet.

Stemplerne er ikke bemærket fra Feltham.

STEMPLER OG BANDEROLER.

Der fandtes henved 450 krigsfangelejre i Storbritanien. Ca.30 af disse anvendte egne censurstempler med henvisning til lejrens navn. For de øvrige lejres vedkommende (det må bemærkes, at der kun kendes post fra ca. 10% af lejrene) benyttedes forskellige stempler, hvoraf de hyppigst forekommende typer vises side 23.

De første britiske censurstempler blev taget i brug tidligt i sept. 1914.

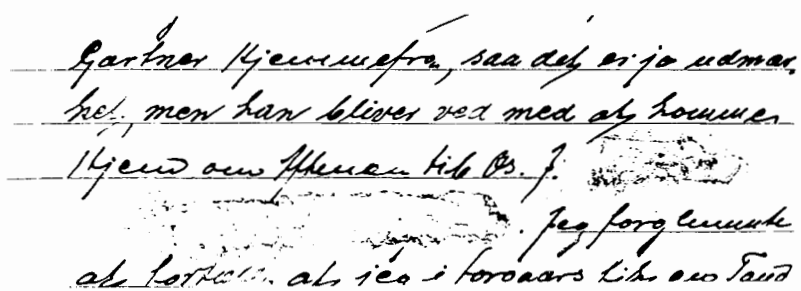
Efter censuren blev krigsfangernes breve enten stemplet med et censurstp. (på forsiden) eller forsynet med en banderole, der blev anbragt på bagsiden og derved samtidig fungerede som lukke for forsendelsen, der som tidl. nævnt skulle afleveres åben til censuren.

Banderolerne var almindeligvis i formatet 88 x 61 mm med sort tryk på hvidt papir. En lyserød banderole kendes anvendt på indgående rekomm. forsendelser og andre typer post.
Banderolernes tekst lod:
OPENED BY / CENSOR / P.W. (nr).
De findes også uden P.W. foran nummeret og i forskellige skrifttyper.

Fra Felthamlejren kendes banderole m. nr. 88 og 5520. Fra krigsfangekompagnierne i Frankrig (se side 16, og fig d. side xb) nr. 387, 403 og 755.(42).

OPENED BY
CENSOR.
P.W. 387

OPENED BY
CENSOR.
5520

øverst: engelske censurbanderoler på sønderjysk krigsfangepost.

nederst: Censuren i arbejde. En del af teksten er fjernet. (Sandsynligvis et navn). Arket er af censor blevet repareret med et stykke banderole, der dækker hullet i papiret.

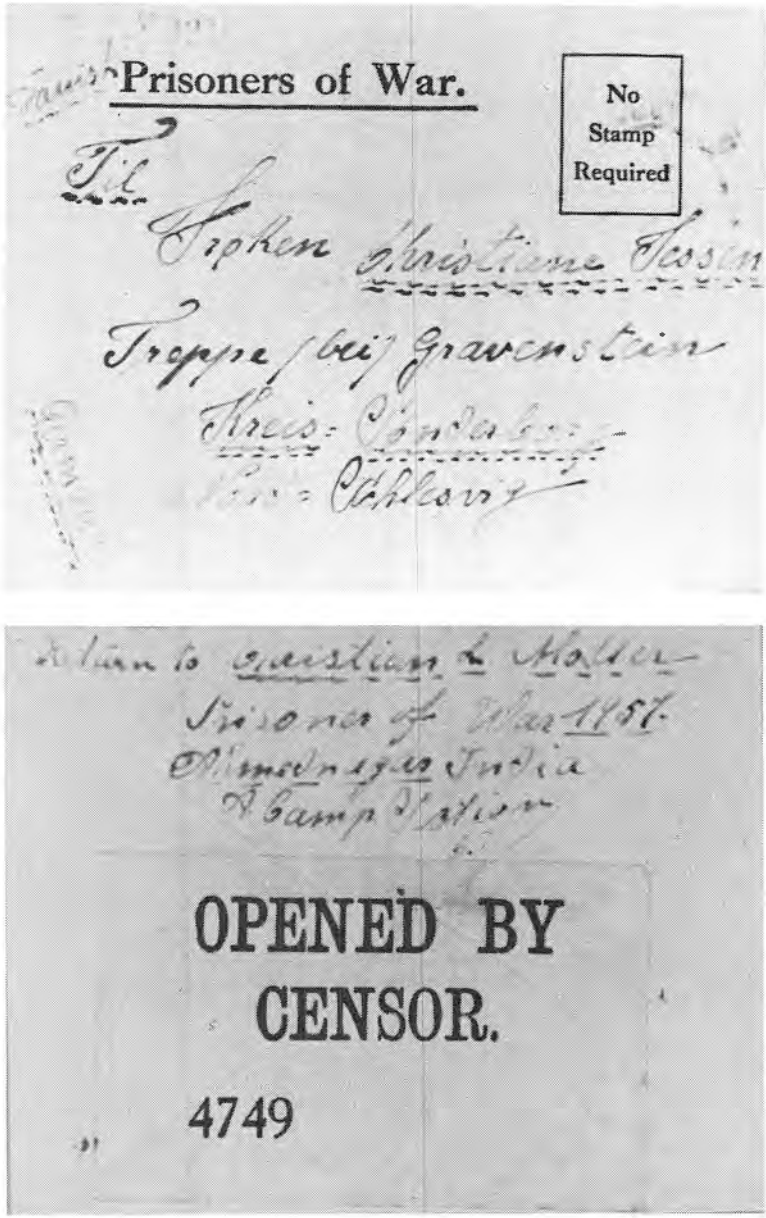

fig. e

xd

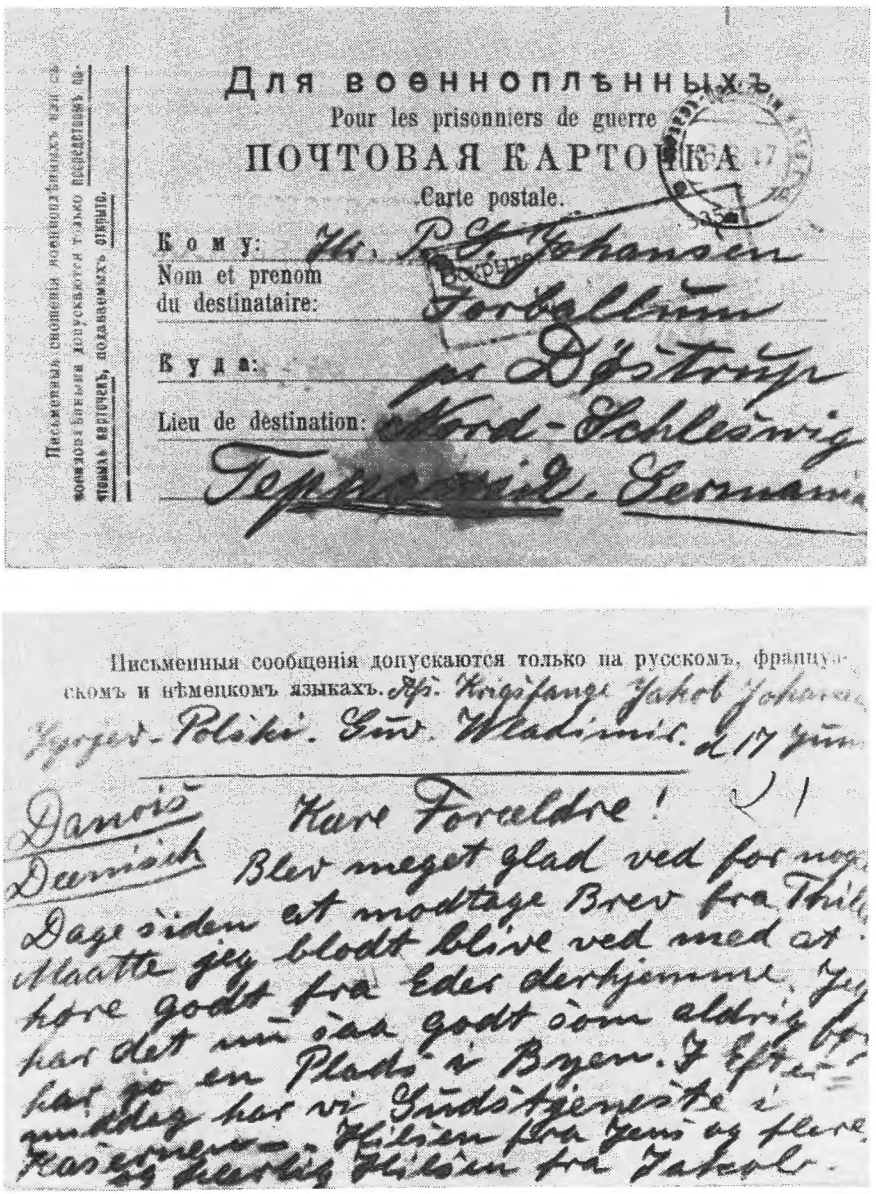

Для военнопленныхъ
Pour les prisonniers de guerre
ПОЧТОВАЯ КАРТОЧКА.
Carte postale.
Кому:
Nom et prenom du destinataire:
Куда:
Lieu de destination:
Письменныя сообщенія допускаются только на русскомъ, французскомъ и нѣмецкомъ языкахъ.
Dansk
Kære Forældre!
Germania

fig. f

Jurjef-Polski lejren

Fra tysk side har man anslået, at der befandt sig omkring 300 nordslesvigske fanger i Rusland.

Mange havnede, som det kunne forventes, i Sibirien, hvor lejrene kunne være de rene dødsfælder. Kilderne taler om sønderjyske fanger i Persilenski-Punkt; i Dauria, to dagsrejser øst for Baikalsøen; i Boreosovka, i Nikolsk Ussuriski, hvor den største flok sønderjyder i Sibirien skal have været, 200 km fra Vladivostok. I Viatka var der febr 1916 fem navngivne danske sønderjyder plus nogle ubekendte. I Sarapul ved Kamafloden var i en skovlejr 24 sønderjyder. Nogle havnede i tvangsarbejdslejren Jussovka, og kom senere til straffelejren Bachmut. (43)

H.N. Rasmussen og andre arbejdede for at få oprettet en særlejr for sønderjyske krigsfanger, og benyttede sig af den dynastiske forbindelse, der eksisterede mellem Rusland og Danmark. Den russiske enkekejserinde, Dagmar, var datter af Christian IX.

Illustrationen side xd.

fig. f. For- og bagside af krigsfangekort fra Jurjef-Polski o6 o6 17 (17 o6 17). Se beskrivelsen side 27.

Arbejdet kronedes med held. Der blev åbnet en særlejr i Pavlovo-Posadski, 6o km øst for Moskva. De første sønderjyder kom hertil ved juletid 1915. I oktober 1916 blev den flyttet til Jurjef-Polski, en lille by med omk. 10.000 indbyggere 20 km øst for Moskva. Denne lejr var desuden priviligeret lejr for sydslavere og polakker.

Der var ca.40 danskere i lejren. Fra lejrens side arbejdede man på at få samlet alle dansksindede sønderjyder her, men det var på det nærmeste resultatlost.

I Sarapul havde fangerne hort om danskerlejren, men kommandanten vidste intet - og nøjedes derfor med lofter. Man forsøgte også - men uden held - at få de sønderjyske fanger bort fra Jussovkalejren.

Revolutionen i marts 1917 gav fangerne friere forhold. De kunne bl.a. tage lønnet arbejde, men de flg. måneders udvikling med høje prisstigninger forværrede atter deres forhold. De blev hjulpet i mangt og meget af danskere i Rusland og af pastor N.A. Jensen, der i maj 1917 var sendt derover for at virke som præst for dem.

Jurjef - Polski lejren blev forladt i august 1918 og i løbet af året kom fangerne til Danmark i mindre grupper. (44)

H.N. Rasmussen havde i marts 1915 taget problemet om de sønderjyske fangers korrespondance op i en henvendelse til den russiske gesandt i København, og anmodet om, at der måtte blive givet dem lignende lempelser, som var givet i Frankrig. Rasmussen kunne pege på et par personer i Rusland, der var villige til at censurere danskprogede breve.

Den 10 april meddelte gesandten, at den russiske militærcensur havde fået ordre til at lade tyske krigsfanger af dansk afstamning i Rusland skrive på dansk til deres landsmænd i Danmark.

Hvornår tilladelsen til at skrive på dansk til Sønderjylland er blevet givet, siger kilderne ikke helt præcist. I et brev fra den danske gesandt i Petersborg til H.N.Rasmussen 29 jan. 1916 fortælles om en audiens hos enkekejserinde Dagmar, der havde meddelt ham, at de sønderjyske fanger nu kunne skrive på dansk til deres pårørende og bedt ham underrette Moskvas kommandant herom.

Gesandten, der var interesseret i Rasmussens arbejde, har muligvis i denne sag handlet uden instruks fra regeringen i Kobenhavn. (45).

Brevene mellem Sønderjylland og Rusland (om omvendt) gik via Dansk Røde Kors krigsfangekontor i København. I 1915 havde kontoret givet "den ganske enkelte undtagelse" at breve og pakker fra Danmark til sønderjyske krigsfanger i Rusland kunne sendes gennem Røde Kors. Samarbejdet mellem Røde Kors og Rasmussen ophørte snart (se side 32). Rasmussen benyttede atter postvæsenet til sine breve, og lod til "gudmødrene" fremstille adressesedler med russisk tekst, der oplyste censuren om, at det var tilladt at benytte dansk i breve til og fra de sønderjyske krigsfanger i Rusland. Kuverter med lignende påtryk blev sendt til fangerne. (jfr. ill. s.8).

Man fortsatte dog med at sende pakker gennem Røde Kors, idet man derved kunne komme uden om de i Danmark eksisterende udførselsforbud. (46)

De kilder, der omtaler postgangen mellem fangelejrene og Sønderjylland, beretter stort set om god forbindelse. En krigsfange fra Hjerndrup skriver om sit ophold i en lejr ved Tjeplovka. "Jeg havde dog her god forbindelse med hjemmet i Stepping og fik sendt både pakker og penge. Posten kom regelmæssigt og gik godt igennem. Også breve og postkort fik jeg mange af." Om forbindelsen til lejren i Nikolsk Ussuriski fortæller en anden: "... halvanden måned efter vor ankomst til lejren begyndte brevposten hjemmefra at ankomme... postanvisninger... Pakker og breve og anvisninger kom præcist og ærligt frem." Også i Jussovka-lejren "var i den første tid postgangen ganske god." "Vi (fik) hurtigt... forbindelse med hjemmet..." "og de så længselsesfuldt ventede brevkort... begyndte at indfinde sig..." Pakker til Rusland kunne dog være blevet tappet for deres indhold undervejs. Af en tøjpakke fra Skern til Jussovka kom således kun et par træsko og en kasket frem.

Fangerne i de forskellige lejre stod også i indbyrdes brevforbindelse med hverandre. (47)

Censur m.m.

Trods den optimistiske tone i de russ. fangers erindringer vedr. postforbindelsen,kendes der kun ganske få forsendelser fra disse. Et kort fra en fange i Jurjev-Polski til Forballum ved Døstrup i Sønderjylland vises fig.f,side xd. Kortet er stemplet i Jurjef-Polski 6.6.17, men dateret den 17 juni. Forskellen skyldes, at russerne på det tidspunkt anvendte en anden tidsregning en Vesteuropa.

Der vides ikke meget om den russiske censurering af de danskprogede forsendelser. Kortet side xd giver ikke mange oplysninger. Det er forsynet med tre stempler, der på det nærmeste er ulæselige. Et fingerpeg om forholdene giver et brev fra en fange i Pavlovo-Possaski til Rasmussen fra den 24 juli 1917. "De skriver om at være forsigtig. Ja, det er vi ogsaa nu. For uforsigtige Ytringer i Breve til Slesvig kan De være rolig. Kommandanten her censurerer nemlig alle Breve og Kort, inden de gaar ud af Lejren, og hans Tolk for den danske Korrespondances Vedkommende er jeg. Jeg giver alle Kort og Breve til Slesvig, der indeholder det allermindste om vor særskillelse tilbage..." (48).

Det på side xd viste kort er med fortrykte instrukser på russisk vedrørende forbindelsen med krigsfangerne. De postale instrukser er trykt på både fransk og russisk.

Forsidens russ. tekst (tv) lyder i transkription: Pis'mennyja snoschenija vojennoplennych ili s vojennoplennymi dopuskajutsja tol'ko posredstvom potschtovych kartotschek podavajemych otkryto. = Skriftlige forbindelser fra eller til krigsfanger tillades kun ved hjælp af postkort, som indleveres åbne.

vandret: Dlja vojennoplennych
= For krigsfanger.
Potschtovaja kartotschka
= Postkort.
Komu: = adressat. Kuda = bestemmelsessted.

Bagsiden:
Pis'mennyja soobschenija dopuskajutsja tol'ko na russkom, frantsuzkom i nmetskom jazykach.
= Skriftlige meddelelser tillades kun på russisk, fransk og tysk.

Andre lejre

Sønderjyderne kæmpede som omtalt i indledningen på alle krigsskuepladser. Sammenligner man de oplysninger, der foreligger om kårene for krigsfanger fra disse fronter med forholdene i Aurillac og Feltham, forstår man, hvad der menes med privilegielejre.

Tilfangetagelse på vestfronten var ingen garanti for Aurillacbehandling. En sønderjyde, der blev taget til fange en uge før våbenstilstanden kom i en straffelejr ved Candor og derefter i udekommandoer. Han fik engang imellem lov til at skrive et par linier hjem, men fik aldrig noget svar. Al post gik retur til hans forældre med påtegning om, at han var savnet.

På lignende måde gik det en soldat, der i september 1918 blev taget til fange på Balkan. Han sad 16 md. i en krigsfangelejr ved Saloniki uden at modtage et brev eller en pakke hjemmefra. De var forsvundet undervejs.

Der sad også sønderjyske fanger i Japan, men forfatteren har aldrig set et sønderjysk brev herfra (49).

Et særligt kapitel udgør de sønderjyder, der kæmpede i Lettow-Vorbecks tropper i Tysk Østafrika. Af de ca.3000 mand hvide soldater hernede var hen ved 50 sønderjyder. Årsagen til dette relativt store tal skal findes i de blokadebrydere, den tyske marine sendte afsted i et forsøg på at få forsyninger frem til den ellers totalt afskårede koloni.

Som blokadebrydere benyttedes delvis camouflerede handelsskibe, der sejlede under dansk flag og med besætning fra Sønderjylland.

Ialt blev der sendt fire blokadebrydere af sted.

"Marie" af Stettin nåede Østafrika, hvor det blev beskudt. Det lykkedes at reparere skaderne, og skibet nåede derefter Java, hvor besætningen fik et ufrivilligt ophold på 3½ år.

Blokadebryderen "Kronborg" afgik fra Wilhelmshaven i febr 1915. Ved ankomsten til Østafrika blev den sat ud af spillet. Besætningen blev indrulleret i de tyske feltstyrker, og gjorde krigen med til den bitre ende.

Under opholdet i Østafrika skrev en af besætningsmedlemmerne, Nis Kock, hver uge hjem til kone og forældre - men fik aldrig noget svar. Da han efter fem års tjeneste endelig kunne hente sine papirer i Berlin, fik han udleveret en stor pakke med alle brevene. Den var ankommet fra Stockholm, hvorfra man meddelte, at forsendelserne var blevet forsinket i Portugisisk Østafrika og Lissabon.

Efter kapitulationen i Østafrika blev fangerne fordelt på forskellige lejre. Nis Kock kom med andre til en lejr ved Sidi Bishr i Ægypten. Herfra blev de hentet til Danmark af det danske marineskib "Valkyrien" i sept. 1919.(50).

Mindst tre sønderjyder var fanger i Indien. Fra disse kendes et enkelt brev fra lejren ved Admednagar (50b).

Kuverten er af den sædvanlige britiske type, som er omtalt under Felthamlejren. Den er forynet med censurbanderole nr 4749.

Brevet er uden dagstempel, men foroven til højre anes et violet to-ringsstempel med tekst i den indre cirkel (men iøvrigt ulæseligt). Det er muligvis et censurstempel. Endvidere er der forneden til højre et violet stempel: 29 MAY 1918. (se fig e, side xc).

Afsendere er Christian Möller, Prisoner of War 1957. Admednagar India, A Camp Section 6.

Ombord på "Kronborg" var en matros af samme navn. Han må formodes at være identisk med brevets afsender. (51).

En enkelt sønderjyde var interneret i Chile. Tondersmeden Christian Stockler gjorde i 1913 tjeneste ombord på krydseren D r e s d e n, da denne gik til Mexico. Fra krigsudbruddet opererede den som kaperkrydser i Sydatlanten. Herfra blev den tvunget til Stillehavet, hvor den blev sænket ved Juan Fernandezøerne i marts 1915. 300 mand af besætningen blev interneret på den chilenske ø, Quiriquina, hvor de måtte blive til slutningen af 1919.

De internerede kunne sende og modtage post, men forbindelsen var meget uregelmæssig, idet brevene, der var underkastet tysk og engelsk censur og mange andre forhindringer,som regel kom med et halvt års mellemrum (51b).

Der var også sønderjyder som krigsfanger i enkelte andre lande. H.N. Rasmussen var i kontakt med 4 fanger i Belgien, 1 i Holland, 2 i Serbien og 7 i U.S.A.

Der kendes et enkelt eksempel på, at de pårørende har modtaget post fra en fange i amerikansk varetægt via Danmark (51c).

Den danske krigsfangeindsats

En ret stor procentdel af det kendte brevmateriale fra sønderjyske krigsfanger 1914-18 er adresseret til Danmark.

Årsagen hertil må først og fremmest søges i en mands, gymnastikdirektør H.N. Rasmussens, virke for fangerne.

Tysklands holdning til privilegie-lejrene var forståeligt nok negativ. Oprettelsen af sådanne lejre måtte virke som en demonstration mod den tyske politik over for de nationale mindretal. Dertil kom spionfaren. Det var sandsynligt, at fangerne i disse lejre kunne modtage og give de allierede flere oplysninger om militære, politiske og økonomiske forhold i Sønderjylland end det ellers ville have været tilfældet.

Fra tysk side er arbejdet med at indsamle oplysninger om de sønderjyske krigsfanger blevet karakteriseret som grænsespionage ledet af personer i grænseområdet nord for Kongeåen. Givet er det, at der her fandtes mennesker, som skaffede oplysninger frem via kontakter syd for grænsen. H. N. Rasmussen fik som svar på fordækte forespørgsler til sine kontaktmænd syd for grænsen fangeadresser offentliggjort i Heimdal (52).

Desuden forsøgte man fra privat side i København at indsamle oplysninger, hvilket ikke altid foregik under skyldig hensyntagen til de dermed forbundne risici (52b).

Paul Verrier og H.N. Rasmussen betonede flere gang det nødvendige i at optræde med forsigtighed i krigsfangearbejdet. Man frygtede for tyske repressalier over for fangernes familier. Det kunne naturligvis ikke undgås, at de tyske myndigheder vidste besked om lejrene, dels gennem fangernes korrespondance (53), dels ad anden vej fx gennem udvekslingen af sårede fanger.

Der kendes eksempler på, at den tyske brevcensur undertrykte meddelelser om Aurillac-lejren. En fange fortæller, at det først lykkedes ham at komme til denne lejr, hvis eksistens han intet anede om, da hans kone sendte ham en dåse kaffe, hvori hun havde lagt oplysninger om den. Hendes breve, hvor lejren havde været omtalt, nåede aldrig frem (54).

Det tyske svar på lejrene var repressalier og slet skjulte trusler over for fangernes pårørende. Krigsministeriet henvendte sig til det tyske Røde Kors med anmodning om, at der ikke blev sendt "Liebesgaben" til fanger i privilegielejrene (også kaldet "forræderilejrene"). For danskernes vedkommende blev der henvist specielt til Aurillac. Det tyske

Røde Kors efterkom opfordringen.

I Rigsdagen udtalte general von Owen i marts 1918, at man betragtede fanger i disse lejre som desertører. Deres lønninger, der under fangenskabet skulle udbetales til de pårørende, ville for fremtiden blive holdt tilbage. (54b).

Familien blev underrettet herom i en skrivelse, der ikke stak noget mellem linierne.

"Nach der übersandten Adresse befindet sich Ihr gefangener Sohn in einem Vorzugslager, in dem eine starke deutschfeindliche Werbetätigkeit betrieben wird. Diese Kriegsgefangenen machen sich durch ihr Verbleiben in diesen Lagern des Landes- und Kriegsverrats dringend verdächtig. Auf Grund einer krm. Verfüg. ist die Löhnungswährung an die Angehörigen sofort einzustellen..." (55). Hensigten var tydelig nok. Fanger skulle afholdes fra at søge til disse lejre,og de pårørende intimideres til at få dem til at søge om overflytning til en anden lejr.

Medvirkende til den skærpede tyske holdning har det stigende antal desertører, der gik over grænsen til Danmark, sikkert også været. Blev man fanget var det tugthus og straffekompagni. Gik det godt, kunne den heldige sende besked hjem herom. Meddelelsen måtte være holdt i "kode", så den ikke kunne anvendes af myndighederne som bevis for, at de pårørende havde medvirket til faneflugten. En af disse kodemeddelelser lød: "Pladsen er optaget. Vi fik en søsterdatter af gdr Lausen i Rugtved. Hils fælles venner. Anna Hansen." Den betød, at en sønderjyde var sluppet heldigt til Danmark (56).

Der er ikke tvivl om, at H.N. Rasmussen (og måske flere af hans "gudmødre") benyttede krigsfangearbejdet til at drive politisk (tyskfjendtlig) propaganda blandt fangerne. Verrier var klar over faren herved, og forsøgte at få stoppet uforsigtige breve og propagandapiecer. Denne tendens i krigsfangearbejdet var vel også medvirkende til hans bekymring over, at han ikke fik alle brevene til censur (se side 11). Faren for, at der skulle komme tyskfjendtlig propaganda i brevene fra Slesvig var vel minimal. Problemet lå i brevene fra Danmark. Blev en fange udvekslet, og fik han efter at være vendt tilbage til Tyskland eftersendt breve, der var kommet fra Danmark, med uforsigtige ytringer, måtte man regne med, at det kunne få ubehagelige konsekvenser både for den hjemsendte og for fangearbejdet. Verrier manede derfor til forsigtighed. Det samme gjorde Rasmussen, men det var så som så med hans betænkeligheder. (57)

Han hørte til det milieu, der ikke brød sig synderligt om den siddende radikale regering og dens udenrigsminister, Erik Scavenius, hvis mål det var at føre en ligelig neutralitetspolitik over for de krigsførende stormagter.

Rasmussen var dybt engageret i arbejdet for de sønderjyske krigsfanger og havde kontakter til forsvarsforeninger, kirkelige kredse og andre for hvem det nationale var en hjertesag.

Rasmussen var idealist. Han havde med entusiasme og energi kastet sig ud i arbejdet for at forbedre fangerne kår.

Men idealisme og entusiasme er en farlig cocktail, når den blandes med troen på ens egen sags retfærdighed.
Rasmussen var i høj grad missonær og korsridder med sentimentale, skråsikre meninger i det nationale spørgsmål.
Han kunne og ville ikke skille det humanitære hjælpearbejde fra den nationale (og dermed tyskfjendtlige) propagandaaktivitet. (58).

Dansk Røde Kors havde til opgave at "tilvejebringe tilfredsstillende forbindelse"mellem Fangerne og deres Hjemland og omvendt"". Det havde derfor afslået at formidle breve mellem personer i neutrale lande og fangerne. I april 1915 gav afdelingen dog "den ganske enkelte Undtagelse at besørge Breve og Pakker til Krigsfanger i Rusland som er hjemmehørende i Sønderjylland.".

For H.N. Rasmussens vedkommende blev denne tilladelse ikke til megen nytte.

I dec. samme år fik han et brev tilbage fra Røde Kors med besked om, at det ikke kunne befordres. Følgeskrivelsen lød: "Da det er en Selvfølge, at der gennem en nevtral Institution som "Røde Kors" aldrig bliver sendt Breve af politisk Indhold, skal vi herved tilbagesende Deres vedlagte Brev." (59) jfr s.26.

Rasmussen og hans "gudmødre" udgjorde en meget løst organiseret "pressionsgruppe", som næppe har været nogen alvorlig politisk belastning for regeringen. Ulempen lå snarere på et andet plan. Kredsens manglende organisatoriske grundlag og diffuse virke betød, at det var meget vanskeligt - for ikke at sige umuligt at "kontrollere" gudmødrenes aktiviteter m.h.t. fangearbejdet. Det følgende eksempel viser med tilstrækkelig tydelighed, hvilke følger det kunne få i Nordslesvig.

Den allerede tidligere citerede forpagter Hans Beier har fortalt, hvad der skete i hans barndomshjem engang i sommeren 1915.

Hans far blev en dag ført til arresten i Skærbæk, og derfra til fængslet i Flensborg, hvor han sad godt tre måneder mistænkt for højforrædderi. Hjemmet blev gennemsøgt for kompromitterende materiale.

Det viste sig, at faderen var blevet arresteret, fordi den tyske brevcensur havde standset et kort fra "en afsender i København", som iøvrigt var faderen aldeles ubekendt. Kortets afsender havde bedt om adresser på sønderjyske krigsfanger. Da myndighederne ikke kunne bevise noget, der var belastende for Beiers far, måtte de løslade ham, men kort tid efter blev han beordret på session. Han var tidligere blevet sat i gruppen "Landsturm ohne Waffen" og var derfor ikke blevet indkaldt. Nu blev han fundet krigsduelig og måtte møde i tjenesten samme år. (60).

Rasmussens og hans "gudmødres" virke havde et præg af spænding og "illegalitet", der kunne betyde, at deltagerne mente, at de arbejdede i en højere sags tjeneste, og derfor ikke var bundet af smålige overvejelser af, hvilke konsekvenser deres handlinger kunne få for ikke involverede.(61).

Både Verrier og Troensegaard-Hansen havde skaffet sig oplysninger om krigsfangerne ved myndighedernes hjælp. De havde kunnet besøge dem og hjælpe dem på

forskellig måde. Deres arbejde var iflg. sagens natur også politisk præget (62), men det kunne i lang tid udføres praktisk på stedet uden alt for ubehagelige konsekvenser for nogen.

Hvad man end måtte mene om de af H.N. Rasmussen anvendte metoder og hans politiske holdninger, må det ikke glemmes, at han og mange andre udførte et stykke humanitært hjælpearbejde til stor opmuntring for de mange sønderjyder, der uden egen skyld måtte tilbringe måneder og år af deres liv i fangelejre for en kejser og en stat, de ikke følte sig knyttet til og hvis politik de ikke havde sympati for.

LITTERATUR.

(Yderst tv. er angivet den betegnelse, hvormed bogen er anført i noterne. Er der anvendt flere titler af samme forfatter, er dette angivet ved et kort citat af titlen (understreget i litt.-listen). Enkelte værker er kun omtalt i noterne.)

Alnor:	Alnor, dr. Karl: Handbuch zur schleswigschen Frage. Bind II,6. (Neumünster im Holstein 1929).
Aurillacbogen 1937	Aurillacbogen 1937. (udg. af Aurillacforeningen)(Haderslev 1937).
Christensen	Christensen, Chr.P: Otte mand savnet. (Kbh. og Oslo 1938). (købmand V. Birkedals erindringer fra Rusland)
Chrsitensen	samme: Sønderjyder forsvarer Ostafrika (Kbh. & Oslo 1937) (Nis Kocks erindringer fra Østafrika)
DSK	Dansksindede Sønderjyske Krigsdeltagere. Årbog 1941-72.
Dinesen	Dinesen, Thomas: Pligtens tunge bud. (1978).
Hanssen	Hanssen, H.P.: Fra Krigstiden. Dagbogsoptegnelser I-II. (Kbh 1925)
Jensen	Jensen, N.A.: Ventetider. (Kbh 1926).
Rasmussen	Rasmussen, B: I Gerning og Sandhed. (Kbh. 1927).
SøÅrb.	samme : Om krigsfangelejrenes oprindelse. I Sønderjyske Årbøger 1960, side 41-80.
Sønderjylland II	Sønderjylland Bind II red. af Sv. Dahl og Axel Linvald (Kbh.1919). heri: P. Verrier: Frankrig og Sønderjylland. S. 229-42.
SøHi V	Sønderjyllands Historie Bind V. (Kbh. u.år).
SMSk	Sønderjysk Månedsskrift. Årg.1968 og 1977. Udg. af Historisk Samfund for Sønderjylland.
Ida Verrier	Verrier, Ida: Paul Verrier og Norden. (Kbh. 1946).

Filatelistisk litteratur:

FPHS Newsletter	Forces Postal History Society Newsletter nr. 105-06, 108,109,111, 117. Artikelserie af A.J. Brown: British Prisoner-of-War Camp Markings 1914-18. (London 1970-72). Se samme nr 120, 122.
O.M.	Officielle Meddelelser fra Postvæsenet (anf. årgange) (Kbh)
Censur-og Skibspost	E. Menne Larsen: Censur- og Skibspost (Hobro 1978).
Sønderjyske Censurstp.	samme: Sønderjyske Censurstempler 1914-20, 1945-47 (Hobro 1977)

Utrykte kilder: se side 36.

NOTER:

1) SøHi V, s 262f, 268, 269f.

2) SøHi V, 262; DSK 1943, 74f; 1944, lo5f DSK, 1958, lo8; 1961, 93f; 1963, 27ff; 1965, lo8; 1966, 120ff.
Heimdal o2 o2 15. - Brevmateriale. Christensen, s 5 o.fl. st.

3) Heimdal, o3 o9 14, o7 lo 14. Oplysningerne afspejler forholdene i 1914.

4) Heimdal, o6 10 14; 21 11 14.

4b) SMSk nr 7(1977), s. 209. -- Dinesen s 74:"Det var ...postforbindelsen, der var det store lyspunkt i tilværelsen herude" (D. lå i Rusland).

5) Tyske censurbestemmelser 1916 § 39: Se: Censur- og Skibspost s 21 f. Hanssen I, 116 .

6) Alnor II,6, s 865 f.
Hansen I, s 127.
Christensen s. 7f:" Nis Kock, der var i flåden, led "aldrig... nogen overlast for (sit) sprogs skyld."" DSK. i fl. årg.

7) Hanssen I, s.14of, 194f.
Heimdal 17 o2 15 meddeler, at solaterne frit kan benytte deres modersmål i breve til hjemmet.
Om resultaterne af sprogforbistringen se episode i Dinesen s. 56 f

8) Alnor II, 6, s 866; - Hanssen I, s 116 (danske aviser forbudte ved fronten. Heimdal 19 10 14 har dog annonce for et feltpostabonnement til fronten.) Dinesen, s. 94 modtog Heimdal ved fronten i Rusland. Kmp.feldwebel var ikke begejstret for den.
Dinesen s 12; s.36f.skriver han om et brev han modtog fra sin far, der var soldat i Alsace: "Samtidig meddelte han, at de kun måtte skrive på tysk, da det var fæstningsområde, hvor al post blev censureret. Det var ikke så godt, for min fars skolegang var præget af tyskernes fremgangsmåde i vor landsdel efter 1864. Skolegangen var meget primitiv, og min far og mor lærte det aldrig rigtig hverken med at skrive eller læse det tyske. - Så det var et problem for far at få et brev skrevet til mor, og lige så vanskelig for mor at læse det". Chr P. Christensen: Fire år på Quiriquina (Kbh og Oslo 1935) s.109: Chr Støckler fortæller:" Far kunne ikke skrive tysk, og havde været bange for at et brev(på dansk) fra ham ikke skulle passere censuren." Støcklers bror havde derfor skrevet det på tysk. (jfr note 51b)

9) Alnor II,6, s 867 m henv.-
Ida Verrier, 115.
Brevmateriale.

10) SMSk nr 7(1977),s 209.

11) Heimdal lo o4 15.
O.M. 33, 1915 (o8 o4 15): tilladelsen omfattede breve indtil 50 g til nære pårørende. Danske soldater kunne benytte SB helsagerne uden yderligere frankering. -
O.M. 72, 1915: lignende aftale med Frankrig (breve indtil 50 g).
O.M. 105. 1915: britiske feltpostforsendelser til Danmark portofri.

12) Censur- og Skibspost s15, 18 m.henv.
Sønderjyske Censurstempler s 7, 14 m. henv.

13) Bestemmelserne findes i de daværende UPU bestemmelser: Art. 11 § 4; Art. 6 § 2; Art 3 § 1 og art. 10. Se: O.M.79, 94 og 103, 1914.
Portofriheden gjaldt også til R.K. oplysningskontorer - dog ikke for indenrigs. fors. til kontorerne i Kbh. Dette ændredes først i 1917. (OM 59,1917)
Martin Glitz i "Civil Censorship Study Group Bulletin Vol 6, no.3. Febr. 1979.

14) A.J. Brown i FPHS Newsletter nr 111. Det engelske krigsfangekontor lå 49, Wellington Street, Strand, London.

15) Heimdal 15 ol 15; o6 o5 15.

16) Censur- og Skibspost s 21 m.henv. -
Heimdal o6 ol 15. -
Oplysningerne om R.K. censurstemplet skyldes E. Hvidberg-Hansen, Snekkersten. -
Dansk R.K. krigsfangekontor havde flere adresser i løbet af krigen. -
Christensen: 8 mand... s 167.

17) Samlede behandlinger i Rasmussen anf. arbejde, og samme i SøÅrb.(1960) Ida Verrier og i Sønderjylland II.

18) Ida Verrier, 95. - SøÅrb(1960), 42. Rasmussen, 20 ff.

19) Ida Verrier, 116. - Aurillacbogen 1937, s 13, lo4, 115, 139.
DSK 1965, s 61, 64.

20) Ida Verrier, lo8, 113, 115. Rasmussen: 24ff, 46 'Plakat opslået i eng. lejr i Brocton: Advarsel. Det er kommet til den tyske Lejrkommandants Kundskab, at Personer af dansk Herkomst-eller blot dansktalende- i Gaar har forpligtet sig til at flytte over i en dansk Lejr. Hele denne Foranstaltning staar, som man ved i Tyskland, i Forbindelse med politiske Spørgsmaal. Jeg gør enhver opmærksom paa de Vanskeligheder, som han udsætter sig for ved sin Tilbagekomst til Tyskland efter Fredsslutningen. - I alle Tilfælde finder jeg mig ikke i, at en Mand i tysk Militæruniform flytter over i den danske Lejr.
sign. Adler. Vice-Feldwebel.
Rasmussen p 140 afskrift af tyske tekst. Ophavsmanden til plakaten fik 14 dages fængsel og kom derefter i arbejdslejr.

21) Ida Verrier, lo2 f, 117. 125. Aurillacbogen 1937, 8.

22) Ida Verrier, 103/ lo5, 113. - Rasmussen: s. 25, 89 ff - SøÅrb(1960) 42 f, 45.

23) Ida Verrier, lol, lo3, 113, 115, 117f, 123.

24) se fx Aurillacbogen 1937. Ida Verrier, 175. - Rasmussen, s 25.

25) Rasmussen, 31 f, - SøÅrb (1960), 42, 46 f. -- Ida Verrier, 175.

26) Ida Verrier, 113 f, 115.

27) Ida Verrier, 115, 118, 123. Aurillacbogen 1937, s 11, 116. SøÅrb. 1960, s 45.

28) Ida Verrier, 127, 13o,131, 154,158. Sø.Årb. 1960, s 42.

29) Jensen 17 f.

30) Ida Verrier, 186, 215. Jensen, 24, 49. SøÅrb 1960, s 42 mener, at tallet i 1918 var 600-700. -- Rasmussen, s 148: H.N.Rasmussen havde forbindelse med over 1000 sønderj. fanger i Frankrig.

31) Ida Verrier: 164, 175 f.

32) Ida Verrier: 118, 175 f, 193. Aurillacbogen 1937, s 139.

33) Ida Verrier, 164, 175

33b) Et enkelt kort kendes med et censurstempel fra Flensborg.

34) Ida Verrier, 210

35) Ida Verrier, 146 ff. - SøÅrb 1960, s. 43 ff, 49 ff, 52.

36) Rasmussen, 46; jfr note 20 - SøÅrb 1960, 41, 46, 47, 52 f. Alnor II,6, 873 f - jfr s 872 & 875f.

37) Rasmussen, 148 (H.N. Rasmussen havde kontakt m 904 fanger i England.),55. SøÅrb.1960, s 52 ff. -- Jensen 28 ff, 118. -- Ida Verrier, 238,240. DSK 1946, s 37,46. 1964, 27f. Alnor II,6, s873. - Hanssen I,132ff

38) DSK 1964, s 30. om irsk brigade i Tyskl.

39) FPHS Newsletter No. 122. Brevmateriale --- jfr DSK 1946, s 36.

40) SøÅrb. 1960, s 44f. -- Brevmateriale.

41) Brevmateriale - se også ill. s.III

41b) N.P.Petersen-Pauli: Fra engelske Fangelejre (Kbh 1916),s.27 (forf. havde været civilinterneret). Sø.Årb. 1960, s 46. -- Brevmateriale

41c) FPHS Newsletter nr 111; 120; 122

41d) FPHS Newsletter nr. lo5. jfr nr 122. Brevmateriale.

42) FPHS Newsletter nr 117. Brevmat.

43) Christensen: 8 mand... s 5. DSK 1944, s 85, 87. 1962, s lo6. SMSk 1968. s 323-28. Jensen, 188 f. - Sø Årb. 1960, s 64. Rasmussen, s 148 H.N.Rasm. havde forbindelse med 176 fanger i Rusland Alnor II,6, 875.

44) Christensen: 8 mand.. 162 f. SMSk (1968), s 323, 328. Jensen, 144, 146 ff, 160, 188 ff, 257. SøÅrb. 1960, s 55 ff (H.N.Rasmussens egen redegørelse skrevet 1920). Alnor II,6, s 875.

45) SøÅrb. 1960, s 56 ff, 63, jfr s.65f: "Censuren af breve er et... vanskeligt spørgsmål, idet krigsmyndighederne ikke vil opgive deres ret til at gennemse alle breve". En del krigsfangebreve gik gennem den danske legation i Rusland. --- Ida Verrier, 148 f.

46) SøÅrb. 1960, s 60 ff.

47) Christensen: 8 mand.. 126, 157. 164, 181. --- DSK 1962, lo7. SøÅrb. 1960, s 55 og Rasmussen, s 55 er mere skeptisk vedr postforbindel-

47 forts.:
sen. Brev fra Rusland havde været et år undervejs. Rasmussens indtryk var, at "det var et meget stort antal forsendelser, der kom bort." Rasmussen 61. --- Heimdal o9 o6 15 meddeler om et fangebrev fra Rusland, der havde været 9 md undervejs. Postforbindelsen Danmark-Rusland var afbrudt et par gange i 1918. Se O.M. nr 6 og 37, 1918.

48) Sø.Årb. 1960, 59, 65 (citatet).

49) se også side 3 m. henv.
DSK 1961, s 93 f. jfr Rasmussen,148.
Aurillacbogen 1937, 121.
Rasmussen, s 148. (H.N.Rasm kontakt med 6 fanger i Japan). -- Heimdal o2o215.

50) Christensen 5 f, 100, 155, 235 ff
DSK 1944, 76 ff, s.80 billede;
DSK 1957, 19 ff og billede v s. 65 af "Marie".
Der fandtes i 1919 mindst 10 sønderjyske fanger i Ægypten (DSK 1944, s.80 billede). Jfr Rasmussen s 148. Hanssen I, 175 f, 175 (fodnoten)

50b) Rasmussen s. 148. Samling J Thiesen.

51) Christensen, 236.

51b) Christen P. Christensen: Kejserens sidste kaperkrydser (Kbh & Oslo 1934) s.5f. - samme: Fire år på Quiriquina (Kbh. og Oslo 1935), s 41,43, 48 ff. lo5f, lo6f. jfr note 8. Heimdal 12 o6 15.

51c) Rasmussen, s 148.
Peter J. Møller: Haderslevdreng mellem tysk og dansk, s 54.

52) Alnor II,6, s.875.- Rasmussen 110 f. SøÅrb. 1960, s. 68.-

52b) Rasmussen 111 f (jfr note
Eliassen, Kongeåen (Kolding 1925-26) s. 3o1 f (om grænsespionage)

53) I. Verrier, 113, 125. - Aurillacbogen 1937, s 8. -- Rasmussen, 109. Sø Årb 1960, 65, 69. -- jfr note 55

54) Aurillacbogen 1937, 137.

54b) Alnor II,6, 876. Rasmussen 112 ff jfr Hanssen II, 300 f.

55) DSK 1947, s.34 f (citat).
"Iflg. fremsendte adresse befinder Deres tilfangnetagne søn sig i en privilegielejr, hvor der drives en stærk tyskfjendtlig propaganda. Disse krigsfanger udsætter sig ved deres forbliven i disse lejre stærkt for mistanke om lands- og krigsforrædderi. Iflg. krigsmin. bestemmelse indstilles lønudbetalingen til de pårørende straks..."

56) DSK 1941, s.7. 1953, s.99.
Rasmussen 110 f m flere eksempler.
Alnor II, 6, 881 note 2.

57) Alnor II, 6, 874 m henv.
Ida Verrier 114, 116, 125; jfr 1o4.
SøÅrb. 60, jfr s. 57.

58) Rasmussen 91, 114,
Sø Årb. 1960, 44, 47, 57, 69f, 75 f.
Rasmussen udtalte til eng. og russ. embedsmænd: "de sønderjyske fanger er adelsmænd i bondekofte" og "de nordslesvigske bønder... af en sådan kvalitet, at vi ikke har dem bedre her i landet eller i noget land overhovedet."(SøÅrb. 1960, s 47). Hjemmetyskerne var iflg. Rasmussen "vildfarne brødre". - "Mellemslesvig vil hurtigt blive dansk igen, dersom det... blev givet til Danmark." (s.st. s. 57)

59) SøÅrb. 1960, s 60 f. jfr side 26.

60) SMSk nr 7(1977) s. 212.
Rasmussen s 109: H.N. Rasmussen har om en sådan fremgangsmåde selv udtalt: "Skrive privat til folk i Sønderjylland om at sende adresser herover, ville slet ikke kunne gå."

61) SøÅrb. 1960, s 69, s.75 f.

62) se litt omtalt i note 17.
Ida Verrier, s. 103 om censuren. Den skulle også imødegå tysk propaganda (over for de "blakkede" sønderjyder i lejrene.

UTRYKTE KILDER: Brevmateriale tilhørende

E. Erichsen, Viborg. N. Gaardhus, Rødding. E. Hvidberg-Hansen, Snekkersten. Th. Mashage, Løjt Kirkeby. H. Møller, Kolding. K.H. Riemar BRD, T. Thiesen, Rønne og egen samling.
Ill. omslagets s. II og III er fra samling: N. Gaardhus.

Illustrationen omslagets s.III (ovf).

Krigsfangebrev fra Feltham 30 o1 1919.
Korrespondancekort type B 1z.
Jfr hertil side 16 og 18.

Nicht zwischen die Zeilen schreiben!

Nº 12 Mandag 16. Dec. 1918

Kære Forældre!

Endelig kom saa et Brev fra eder Fredag Aften d 13. d. M. hvorfor jeg hermed takker. Hvor det gladder mig at i har det godt, skriv. det jeg ogsaa kan skrive om mig. Forhaabentlig er Halvas saa ogsaa kommet i Fangenskab. Det var jo en storartet Idræ de at faa Penge og Pakker paa. Penge er jo ikke saa nødvendige. Jeg har 25 Sh. sparet sammen. I kan jo ikke tabe mig pt. Pakker er jo om saa mere velkommen. Lørdag høster Arbejdet op og vi faar jo saa ikke mere Arbejdstillæg, altsaa kommer der forhaabentlig snart Fødevarer. Længe varer det vel heller ikke inden vi kan mødes igjen igjen. Den spanske Syge herde vi ogsaa her, men jeg har intet spejlet. Her har vi ogsaa haft et vaadt Efteraar, som i kan se af mine Breve. Om 8 Dage har vi saa Jul og vi store Børn gaar i Spænding, hvad den vil bringe os og jeg gaar og synger: Der er noget i Luften! Ha Ha Ha Indtil videre Hjertelig Hilsen fra eders Søn

Nicht zwischen die Zeilen schreiben!

Nº 13 Leigh, Torsdag 30. Jan. 1919

Kære Forældre!

Det eneste jeg kan skrive, er at det gaar mig godt og jeg er sund og rask. I har faaet en ny Kommandant, der sidst sigende har ret i tysk Fangenskab, men det betyder ved ingen Forandring for os. En hel Del kom mer nu til andre Lejre. Bl. a. en fra Flensborg Kreds, saa jeg, det er endnu længere nord fra, maaske ogsaa kommer derfra. Jeg har endnu ingen Breve faaet siden jeg sidst skrev, ej heller Penge eller Pakker. Blot jeg kunde faa Breve og nu snart atter Penge, men det maa jo ligge underveis, thi andre faar jo regelmæssig. Det tager for det meste 3 Uger for Breve og Pakker. Penge ca 2 Maaneder. Fra Posten fik jeg sidste Lørdag et Brev fra 2. Jan. Næste Uge tænker jeg at komme paa Arbejde igjen. 14 Dage har jeg arbejdet i Lejren, men det giver kun 3 Penny om Dagen, dog er det nu godt. Jeg læser meget, særlig over Aftenstid Man kan have det nødig, naar man kommer igjen Hjertelig Hilsen fra eders Søn